

ZPRAVODAJ

KRAJSKÉ MUZEUM
VÝCHODNÍCH ČECH

VII/4

KMVČ Hradec Králové

ZPRAVODAJ KMVČ

KRAJSKÉ MUZEUM
VÝCHODNÍCH ČECH
SE SÍDLEM
V HRADCI KRÁLOVÉ

ROČNÍK VII
ČÍSLO 4
1980

STO LET HRADECKÉHO MUZEA

Aleš Doubrava

Kořeny sběratelství sahají prakticky až do antiky. Již tehdy se shromažďovaly umělecké a památkové předměty v ucelených souborech, sestavených podle určitých hledisek. Novodobý vývoj sběratelství začal v období renesance, kdy vznikly první galerie či kabinety kuriozit zejména na panovnických dvorech a v šlechtických palácích. Tyto sbírky sloužily však výlučně soukromým zájmům jejich majitelů nebo úzkému okruhu jejich přátel.

Také v Hradci Králové a na Hradecku můžeme sledovat sběratelskou činnost jednotlivců či kolektivů od konce 18. století. Souviselo to s tehdy prožívaným nacionalismem, projevujícím se v procesu národního obrození zvýšeným zájmem o minulost kraje a dějiny národa a v souvislosti s tím i o zachování ustupujících památek. Jejich shromažďování a objevování mělo vyvrátit komplex politické a společenské méněcennosti, jímž v té době probouzející se národ byl stále ještě poznamenán.

Při stavbě hradecké pevnosti upoutávaly pozornost především archeologické nálezy, jež měly dokázat stáří a úroveň pravěkého a středověkého osídlení. Tyto nálezy sbíral K. Bienenberg, ale jeho sbírka se nezachovala. Teprve v 50. letech 19. století si všiml archeologických nálezů Moric Lüssner (1), který mnoho nálezů /podobně jako několik desítek let před tím učinil Josef Liboslav Ziegler s literárními památkami (2)/ zaslal Národnímu muzeu v Praze a jiné uložil do zvláštní skříně na radnici (3), kde byla odedávna cenná sbírka městských památek (4).

Město Hradec Králové vlastnilo sbírku starobylých památek, majících vztah k městu, jako byly např. tzv. Eliščin pás a gotické lžičky /údajné památky po královně Elišce Pomořanské/, ciborium, nástroje z hradecké mučírny, kancionály apod. Z roku 1789 máme zprávu, že tato sbírka byla ukazována vzácným návštěvníkům města. Titulní list Franusova kancionálu z roku 1505 se stal neoficiální sbírkou podpisů významných osobností - návštěv města.

Se sběrateli - vzdělanými společensky a často i ekonomicky renomovanými příslušníky měšťanstva - továrníky, obchodníky, řemeslníky, středoškolskými profesory, řediteli škol a peněžních ústavů se setkáváme při velké výstavě starožitností a památností pořádané v hradecké reálce v létě roku 1879.

O této výstavě Památky archeologické a místopisné mj. napsaly toto: "Nelze uvést zde ani povrchně veškeré vyložené předměty, neboť např. listin a rukopisů /s kancionály/ bylo zde asi 150, knih starších větším dílem českých na 200 /mimo jiné též nejstarší biblí z roku 1488/ a rodáků Balbína a Švendy téměř všechny; zbroje středověké a novější na 100 kusů, obrazů asi 60, mešních rouch a starších prací vyšívaných asi 30 kusů, průmyslových výrobků a nástrojů asi 100 kusů atd. atd. Ze soukromých vystavovatelů zaznamenati sluší skvostné nádoby starší p. J. Liebiga, zvláště pak bohatou numismatickou sbírku p. prof. J.B. Miltnera, která obsahuje více než 1 200 mincí všech dob a všech zemí rozložena byla na 9 stolech" (6).

"Na místě jsme se dověděli, že kromě zástupců slavné obce hradecké celý sbor profesorský jmenovaných škol reálných přičiňoval se o provedení této bohaté, nad míru poučné, příkladné a následovníhodné výstavy starožitností atd., zejména však pp. prof. Spiess, Trykar, Miltner, Beránek, Strnad a Hanegirg spp. Pospíšilem a Kohoutem, c.k. poručíkem. Ochota a neúnavná horlivost s jakou pánové tito velmi četným návštěvitelům vyložené předměty vysvětlovali, o nich vykládali, tu opět vlastenecky k zachování podobných povzbuzovali, zaslouhuje veřejného uznání" (7).

Město Hradec Králové zde vystavovalo své starobylé památky, mj. i vzácné královéhradecké graduály, jež byly po zrušení literátských kůrů r. 1786 hradeckými měšťany vykoupeny a od roku 1855 uloženy na kruchtě chrámu sv. Ducha a spravovány městským děkanem a purkmistrem (8).

Kromě města Hradce Králové vystavovaly starožitnosti obec třebechovická, bohdanečská, reálka, hradecká konsistoř, seminář a další instituce. Mezi vystavujícími jednotlivci najdem řadu významných osobností, které namnoze velmi pozitivně ovlivnily kulturní a společenský vývoj východních Čech. Z Hradce Králové to byli např. Kristian Stefan, Antonín Komárek (9), Bedřich Spiess (10), J.K. Klumpar (11), Vojtěch Lešetický (12), Adolf Preittenberg, V.F. Červený (13), studující Adolf Černý (14), Ladislav Jan Pospíšil (15), kanovník Antonín Šrůtek, tiskař V. Götschner, z Josefova Josef Duška, z Nového Města nad Metují J.K. Hraše, etnograf František Řehoř ze Stěžer (16) a Josef Daněk z Chlumce nad Cidlinou. Tato výstava, kterou ve dnech 28.6. až 1.7.1879 /tj. za čtyři dny/

navštívilo na 3000 osob a k níž byl vydán katalog (17), stala se přímým podnětem k založení muzea. Řadu předmětů z výstavy dříve nebo později zakoupilo město pro nově zakládané muzeum.

Dne 22. října 1879 výstavní komitét požádal obec, aby po vzoru jiných měst bylo v Hradci Králové založeno muzeum. Na návrh Dr. Ladislava Chmelenského bylo usneseno rozhodnutí o tom ponechat - neboť se připravovaly volby - příštímú výboru městského zastupitelstva. Schůze nového městského zastupitelstva dne 21. května 1880 vnáší do problému zřízení muzea jasno. Nejdříve bylo konstatováno, že žádost komitétu byla pro nové volby do obce odložena. O celé věci referoval Ladislav Jan Pospíšil a Chmelenský navrhl umístit uvažované muzeum v reálce, připomenul všeobecnou prospěšnost a užitečnost nově založeného muzea pro školy i pro město samotné a navrhl, aby v čele muzea byl výbor. V diskusi se hovořilo o tom, aby sbírky zůstaly majetkem obce i nadále. Projevovaly se totiž obavy o bezpečnost nejvzácnějších památek, které byly uloženy na radnici. Největší obavu o osud sbírek měl JUDr. M. Lhotský, který souhlasil s přenesením sbírek do reálky, jen za předpokladu, že se pro ně pořídí ohnivzdorná skříň.

Závěr této historické schůze patřil schválení návrhu na zřízení muzea a volbě muzejního odboru, který se ustavil na návrh radního V. Formánka. Byl pětičlenný a předsedal mu purkmistr Karel Collino. Z 26 odevzdaných a platných hlasů byl zvolen jednatelem odboru 24 hlasy Ladislav Jan Pospíšil, 22 hlasy Jaroslav Červený, 20 hlasy JUDr. M. Lhotský a ředitel reálky František Ulrich a konečně ředitel měšťanské dívčí školy Kristian Stefan.

Příští schůze městského zastupitelstva, konaná dne 6. srpna 1880 měla schválit stanovy muzea a tím z právníckého hlediska potvrdit založení muzea. Na počátku jednání však zastupitelstvo váhalo schválit podání č. 2516 muzejního odboru a odůvodňovalo své rozpaky tím, že celá věc musí být vyřešena tehdy, až bude rozhodnuto o umístění sbírek v budově reálky. L.J. Pospíšil chtěl záležitost urychlit a poukazoval na pružnost jiných měst, kde muzea již existovala. Městské zastupitelstvo pak přijalo Lhotského návrh na přijetí stanov muzea a rozhodlo o uložení sbírek v některém městském domě, zatím bez nejvzácnějších památek. Městské zastupitelstvo pak schválilo stanovy muzea. Doporučilo členům mu-

zejního odboru, aby si prohlédli místnosti a uložení sbírek v muzeu v Praze a kooptovalo do odboru častého členu v osobě kanovníka Eduarda Prášingera. Zastupoval církev, neboť v jejich objektech se rovněž nacházejí památky.

Aby mohly být v novém muzeu umístěny i ty nejcennější exponáty, schválila schůze dne 21. ledna 1881 pořídit kovovou a ohnivzdornou skříň asi za 500 až 600 zl.

Dne 20. června 1881 vydal muzejní odbor provolání, koncipované ředitelem Stefanem, kde se hovoří o tom, že obec dává své sbírky novému muzeu a veřejnost se žádá o věnování památek do obou oddělení muzea. Oddělení archeologické mělo soustřeďovat starožitnosti, listiny, rukopisy, knihy, mince, pečetě, zbraně, kroje a vůbec staré památky, oddělení průmyslové se mělo věnovat sběru nových předmětů umělecké a průmyslové povahy.

Po zkušenostech v muzeích v Norimberce a v Praze přistoupilo 1. července 1881 městské zastupitelstvo k opatření železné skříně, přikované k zemi, opatřené ozdobnou černě leštěnou a řezanou dubovou prací truhlářů Josefa a K. Netuky nahoře se skleněným příklopem a horní železnou deskou. Železnou konstrukci provedla firma Bromovský & Schulz /dnešní ZVÚ/ za 350 zl. a byla určena pro nejcennější exponáty. Dále byly opatřeny další skříně pro běžnější památky, které se na provolání sešly od nejvýznamnějších dárců.

Toho roku /1881/ mohly být tedy všechny muzejní exponáty uloženy ve dvou přízemních místnostech reálky. Muzeum našlo tedy své přístřeší(18).

Založení královéhradeckého muzea bylo odrazem hospodářsko společenské a politické atmosféry druhé poloviny sedmdesátých let. Česká buržoazní společnost měla všechny předpoklady k svému ekonomickému rozvoji. Spolu s průmyslovou konjunkturou rostla úroveň zemědělské výroby; upevňovalo se hospodářské postavení i společenské sebevědomí českého zámožného rolnictva, maloburžoazie a místní vrstvy českých průmyslových obchodníků a peněžních podnikatelů. Kvantitativně i společensky stoupla úloha české buržoazní a maloburžoazní inteligence. Ta mohla navazovat na slavnou obrozenou kulturní a školskou tradici města, rozšířenou ve 2. polovině 19. století o rušný spolkový život a místní

žurnalistiku(19). Také úsilí o zrušení pevnosti a odstranění hradeb hrálo svou roli ve vyrovnání se s jinými městy.

První měsíce existence muzea byly obdobím střetávání různých a namnoze ještě neujasněných představ zakladatelů s prostoro-rovými a finančními možnostmi, obdobím hledání podnětů a zkušeností z jiných měst, kde muzea již byla založena, nebo se právě konstituovala. Střetávaly se snahy historicko archeologické s názory propagujícími přírodní vědy a tehdejší rozvoj techniky. Také zaměření sbírek nebylo jen regionální, sbíraly se exponáty nejrozličnější proveniencí, často skutečně i rarity.

Roku 1884 byly muzejní sbírky přestěhovány a soustředěny v bývalé kapli sv. Václava se štukovou klenbou v domě čp. 33 na Žižkově náměstí vedle domu U Špuláků. Poprvé bylo muzeum otevřeno pro veřejnost 1. února 1885. O jeho uspořádání měl velkou zásluhu především Ladislav Jan Pospíšil. Výstavené předměty opatřil nápisy /popiskami/ a čísla, sám psal knihu přírůstků, protokoly muzejního odboru a založil katalog. Po Pospíšilově smrti roku 1893 byl správcem sbírek profesor Hynek Svoboda a od 5. března 1895 až do své smrti roku 1937 městský tajemník Ludvík Domečka(20).

Do Hradce Králové přišel jako 33 letý mladý muž v roce 1894. Od tohoto data byl přímo bytostně spjat s kulturním a společenským životem města Hradce Králové, které se mu stalo druhým domovem. Brzy po svém příchodu rozšířil muzejní sbírky o některé exponáty z Hospodářské, průmyslové a národopisné výstavy, která se uskutečnila v srpnu a v září roku 1894(21).-

Při boření pevnosti a stavbách nových budov bylo objeveno mnoho archeologických nálezů, jež byly odevzdávány do muzea. Muzeum zařídilo, že dělníkům byla vyplácena za každou odevzdanou starožitnost peněžitá odměna a navíc vydalo tištěný návod, jaké památky mohou nalézt, jak je mají chránit a kam odevzdat. Za Domečkova vedení stoupla i úroveň odborné práce. Muzeum započalo s pravidelnou ediční činností, s opisováním listin z mimohradeckých archivů i článků, majících vztah k Hradci Králové. Roku 1895 byla získána tzv. Waldekova sbírka památek z války roku 1866, která byla roku 1897 převezena z Waldekova domu na Zámečku nejprve do prostoru nad kaplí sv. Josefa a r. 1898 do nových místností bývalého bytu školníka v čp. 33, kde byla r. 1899 zpřístup-

něna veřejnosti. Zde byla rovněž instalována tzv. sbírka Steinského, kterou muzeum získalo roku 1897. Sbírkou památek z války roku 1866, jež čítala kolem 600 kusů, pomáhal tehdy instalovat sám p. Waldek(22).

Nově založené muzeum vstoupilo už dostatečně do povědomí Hradečanů, kteří mu projevovali značnou přízeň. Dne 1. února 1894 rozhodl muzejní odbor, aby městské muzeum bylo rozděleno na dva samostatné ústavy - historické muzeum a průmyslové muzeum pro severovýchodní část Království českého. To se uskutečnilo 22. února 1896, usnesením městského zastupitelstva.

Dne 4. října 1896 byla založena a veřejnosti zpřístupněna muzejní knihovna, jež byla provizorně umístěna v domě čp. 59. Pro správu průmyslového muzea, jehož sbírky byly přeneseny do školy pro umělecké zámečnictví, bylo zvoleno zvláštní kuratorium, jehož stanovy schválilo místodržitelství; historické muzeum spravoval nadále muzejní odbor.

Na přelomu století se zájem muzea soustředil zejména na systematický archeologický výzkum, jehož organizátorem byl L. Domečka. Jeho původní zájem o historii se přátelstvím se zakladateli české archeologie K. Buchtelou a J.L. Pičem obrátil k poznání pravěku Hradecka. Nejprve se výzkum soustředil na výkopy nekropolí lidu popelnicových polí, poskytujících množství reprezentativních nálezů. Zásadou Ludvíka Domečky byly při záchranných výzkumech v cihelnách, pískovnách a při jiných zemních pracích zachráněny tehdy málo afektní nálezy - střepy, dokumentující další kultury od neolitu až po dobu hradištní a středověk. Vydatným pomocníkem v terénu mu byl městský strážník František Žaloudek, jehož pozorování a zápisky dovolují ještě i dnes sestavit nálezy celky, jejichž rozlišování nebylo v této době pravidlem(23).

Když byla do sbírek muzea zakoupena kostra mamuta, nalezená r. 1899 v cihelně ve Svobodných Dvorech a stále rostoucí archeologické sbírky nebylo možno kam ukládat ani kde vystavovat, poskytl město pro pravěké sbírky klenutou místnost v přízemí býv. pedagogie čp. 230 v Zieglerově ulici.

V roce 1903 byla v budově čp. 230 zřízena první muzejní laboratoř /konzervátorská dílna/. Nejprve byla v přízemí od r.1904 v 1. patře. Zde konzervoval předměty a lepil archeologické nálezy kustod muzea František Žaloudek. O rok později získalo muzeum

možnost používat fotoaparát, který byl původně pořízen pro policejní účely. Žaloudek si v prádelně domu čp. 230 zřídil temnou komoru a fotografoval hradecké památky, události, průvody a slavnosti. Jeho fotografické desky jsou dodnes unikátním pramenem pro poznání podoby města na konci 19. a na počátku 20. století.

V letech 1907-8 byl pocíťován nedostatek prostorů pro stále rostoucí sbírky. Muzeum bylo roztroušeno v mnoha budovách a přesto jen některé exponáty mohly být vystaveny. Laboratoř muzea se od r. 1907 musela uchýlit do 2 malých místností v 1. patře budovy býv. pedagogie. Roku 1908 byly odtud všechny sbírky, až na pravěké, vystěhovány do tří místností obecního domu čp. 127 na Husově náměstí, kde muzeum získalo ve výkladní skříni prostor k malým výstávkám. Do školy pro umělecké zámečnictví byla přemístěna knihovna s čítárnou. Kamenné fragmenty byly ukládány na dvoře domu čp. 33 a na chodbě v přízemí v domě čp. 230. Přednášková a výstavní činnost, jakož i různé kursy(24), byly v této době pořádány rovněž v budově školy pro umělecké zámečnictví. Protože bylo v muzeu stále více práce byl František Žaloudek dne 24. dubna 1907 uvolněn ze služeb městského strážníka a stal se stálým laborantem muzea(25).

To bylo krátce před tím, než mu Domečka svěřil svůj úmysl zhmotnit věrnou podobu pevnostního města a zachovat ji tak v plastickém modelu budoucím generacím(26).

Prostory, v nichž byly umístěny stále rostoucí a zkvalitňující se sbírky, nepostačovaly. A tak měly-li být exponáty důstojně umístěny a mělo-li muzeum, jehož prestiž ve veřejnosti stoupla, vyvinouti jinak svou kulturní činnost, ukázalo se být nanajvýš potřebným vystavět novou reprezentační ústřední budovu.

Proto v letech 1909-1912 byla na městském pozemku, darovaném muzejnímu spolku již roku 1898, postavena podle návrhu architekta Jana Kotěry nová budova.

Ve schůzi kuratoria dne 14. února 1909 byly prof. Janem Kotěrou předloženy definitivní plány a rozpočty, jež byly schváleny. Předložený projekt kuratoriu plně vyhovoval. Střední část byla řešena jako tříposchoďová, obě postranní jsou dvouposchoďové se suterénem a zvýšeným přízemím. Vnitřní dispozice byly řešeny zcela účelně a dokonale pro provoz, který se v budově připravoval. Tak

např. v suterénu byly navrženy dílny, místnosti pro technologické sbírky, šatny a umývárna, skladiště, kotelná, byt domovníka, lapidarium a dílenský dvůr. V přízemí byla navržena velká čítárna s 62 místy u stolu, knihovna, ředitelna, vestibul, šatna a velký přednáškový sál amfiteatrálně upravený s 200 sedadly a galerií a místností pro přednášejícího.

První patro bylo určeno pro sbírky uměleckého průmyslu (320 m²) a pro velký výstavní sál s vrchním osvětlením (200 m²), postupující do 2. patra. V druhém patře se prostor 320 m² rozděloval mezi prehistorii a exponáty historického muzea. V obou patřech byly navrženy ještě místnosti pro kustody a skladiště. Do třetího patra projektant umístil fotografický ateliér s horním osvětlením, temnou komoru, několik laboratoří a konzervační sál. Na obou postranních plochých střeších navrhl architekt prostorné terasy.

Radost z předloženého projektu byla zkalena nedostávajícím se obnosem 130.000 K na krytí celkového rozpočtu. Tento schodek byl uhrazen na přímluvu starosty města Dr. Ulricha usnesením obecního zastupitelstva dne 22. února 1909 s podmínkou, že budova muzea zůstane provždy majetkem města. Tímto počinem byla odstraněna poslední překážka, jež se stavěla v cestu realizaci stavby, a tak dne 10. března 1909 bylo možno vypsát ofertní řízení na zadání stavebních prací, jež bylo ukončeno dne 20. dubna 1909 a ve schůzi kuratoria dne 24. dubna byly zadány veškeré stavební práce staviteli Josefu Jihlavecovi, železobetonové práce a stropní betonové konstrukce dr. ing. Fr. Jiráskovi, železné konstrukce firmě Jan Štětka na Královských Vinohradech, ústřední topení firmě Bromovský, Schulz a Sohr v Hradci Králové, figurální výzdoba v pálené hlíně prof. Stanislavu Suchardovi v Praze. Dozor nad stavbou převzal místní stavitel Melcr.

Na počátku měsíce května 1909 bylo započato s prvními výkopy, v červnu pak se začaly hloubit základy. Značné množství spodní vody i obtížné podloží stavebního pozemku, ležícího v místech býv. labského řečiště, průběh prací znesnadňovalo. Protože se musily kopat místy až 7 1/2 m hluboké základy a neustále čerpat voda, byly základy stavby ukončeny teprve dne 20. října.

V jarních měsících 1910 bylo překročeno k vyzdívání přízemí a pro nedostatečný přísun lisovaných cihel byly stavební práce

zpomaleny. Tak se stalo, že rovnosti zdiva v I. patře bylo dosaženo až 9. července, II. patro bylo dokončeno 30. července, III. patro 22. srpna a práce na kopuli byly skončeny 13. září. S železobetonovými pracemi bylo pokračováno až do listopadu, kdy byly ukončeny a kopule byla pokryta mědí. Do 5. listopadu byly rovněž provedeny krytiny a úprava fasád. Uvnitř budovy se během zimy 1910-11 osazovaly schody, prováděla montáž elektrického vedení, ústředního topení a vodovodu. V místnostech pro kustody, značně vysokých, byl přepažením získán prostor pro archivní skladiště. Vnitřní omítky, podlahy, dlažby, rampa a řemeslnické práce byly prováděny na jaře 1911. Tehdy byly též osazeny ornamentální a figurální práce z pálené a glazované hlíny. Roku 1912 byly prováděny řemeslné práce (truhlářské, zámečnické, natěračské, sklenářské). V srpnu a v září 1912 byla budova vymalována a přednáškový sál obložen dřevem. Na konec byl dodán nábytek pro čítárnu, přednáškový sál a zavěšena ozdobná osvětlovací tělesa (27).

Než mohla být v novostavbě plně rozvinuta odborná činnost, vypukla krátce po dostavění budovy první světová válka, která činnost muzea ochromila. Přesto ještě v listopadu 1914 byl k průmyslovému muzeu přičleněn Ústav pro zvelebování živností, který převzal péči o organizaci muzejních kursů. Byla snaha povznést tradiční, ale i zanikající řemesla a živnosti a proto byly ustaveny např. krajkářský, ciselářský kurs, kurs pro výrobu nákrčníků, kurs houbařský, klempířská či zámečnická škola. Kromě přednáškových cyklů a kursů se propagace řemesel uskutečňovala též vydávaním muzejních publikací.

I když sbírky byly přestěhovány do sálů v novostavbě, nemohly být instalovány a zpřístupněny, neboť se nedostávalo finančních prostředků ke zhotovení vitrin, a tak se zbylí členové muzejního kuratoria (tzn. ti, kteří neodešli na frontu) starali alespoň o uložení a uchování sbírek v dobrém stavu. Výstavní činnost byla omezena, plánované výstavy byly odvolány. V suterénu budovy byly umístěny obecné a měšťanské školy, od února do října 1915 byla uzavřena čítárna, neboť zde byla umístěna dívčí obchodní škola. Pro nedostatek uhlí byly dílny uzavřeny.

Soustavné nákupy sbírek byly omezeny a tak byly čas od času nebo jak se naskytla příležitost nakoupeny z cizích výstav předměty jen nesporně umělecké, kulturní nebo národopisné ceny (např.

z výstav uspořádaných v muzeu). Na počátku války byly textilní sbírky doplněny nákupem vybraných předmětů z majetku Dr. Otakara Klumpara (výšivky, čepce z Polabí(28). Aby tento početný fond byl alespoň zčásti zpřístupněn, uspořádalo muzeum výstavu vlastních textilních sbírek ve výstavním sále v listopadu 1916. Podobně byly sbírky kovové v říjnu 1917 vystaveny společně s odlitky zvonů, rekvirovaných k válečným účelům(29). Průmyslové muzeum ve spolupráci s historickým muzeem uspořádalo totiž akci, jejímž cílem byla dokumentace zvonů, rekvirovaných v roce 1916. Z odlitků celých zvonů či jejich uměleckých reliéfních částí z území celé hradecké diecéze vznikla pozoruhodná kampanologická kolekce, dnes uložená v depozitáři státního zámku Skalka u Dobrušky. Pro zhotovení odlitků byli získáni štukatéři F. Čermák, J. Jirotka a J. Matějka, kteří pracovali buď ve věžích nebo ve skladištích na nádražích v Josefově, v Pardubicích a Čáslavi, kam byly zvony sváženy.

Kromě odborného sbírkotvorného programu a výstavní činnosti snažilo se muzeum budovat odbornou knihovnu. V prvních letech trvání muzea byla knihovna umístěna - jak jsme již uvedli - v budově školy pro umělecké zámečnictví. Na podzim roku 1913 se přestěhovala do novostavby muzea(30). Roku 1914 byly pořízeny kovové posuvatelé regály. Základ knihovny tvořilo 213 svazků odborné literatury, které spravoval knihovník Antonín Václaví. První katalogy muzejní knihovny sepsal odborný učitel Miloslav Oehm(31), který pracoval v knihovně až do roku 1912, od r. 1912 do roku 1921 ji spravoval prof. Jaroslav Oehm, jehož od roku 1922 vystřídal František Tichý(32). Muzejní knihovna měla svou vlastní čítárnu, hojně navštěvovanou hradeckými čtenáři. Ve válečném období byl i nákup knih zejména zahraničních, omezen a spojení s cizinou bylo omezeno či vůbec přerušeno. Nová inventarizace knih byla provedena roku 1916.

Přednáškový sál přivítal první návštěvníky 14. listopadu 1913. Od té doby se až na válečnou přestávku stal spolu s čítárnou hlavním a živým střediskem kulturního života v celém městě (33).

Ochrámenou činnost muzea bylo možno nejen obnovit, ale daleko více zintenzivnit a zkvalitnit po vzniku Československé republiky. Roku 1918 muzeum vyjednává s architektem Kotěrou o návrzích muzejních vitrin a instalaci sbírek. Teprve od září do poloviny

prosince 1928 byly instalovány umělecko průmyslové sbírky. Instalaci provedl František Tichý za pomoci truhláře Františka Košťála a Františka Picky. Vitřiny podle návrhu Jana Kotěry zhotovili truhláři Josef Šáněl a Josef Michálek za pomoci Františka Košťála. Ostatní součástky dodaly místní závody. První sál byl zpřístupněn 20. dubna 1929. V létě 1930 byla instalována síň textilu a od 1. května 1931 byly zpřístupněny všechny sbírky tzn. i historické expozice ve druhém poschodí včetně lapidária v suterénu. K nim přibýlo od 28. října 1931 nově otevřené oddělení památek na 1. světovou válku v suterénních místnostech.

Ve třicátých letech byla budova muzea obohacena o četnou uměleckou dekoraci. Počátkem července 1931 byla umístěna malířem Josefem Novákem do jednoho pole vestibulu ve 2. poschodí mozaika, provedená podle pastelové skizy malíře Jana Preislera ve spolupráci se Sklářským ústavem v Hradci Králové. Světelný stojan podle návrhu arch. Jana Kotěry byl proveden v dílnách mistrovské školy zámečnické pod vedením odb. uč. Josefa Knejpa hradeckou státní průmyslovou školou ve světlé bronzi a instalován na schodišti mezi 1. a 2. patrem 12. ledna 1934. Také fontána, jež je provedena podle Kotěrova návrhu je společným dílem státních průmyslových škol. Součástky podstavce provedla ve sliveneckém mramoru státní odborná škola kamenická v Supíkovicích, lité kovové součástky provedla státní průmyslová škola v Kladně, odb. závod L. Červaněka v Kralupech, hradecké Škodovy závody a mistrovská škola zámečnická státní průmysl. školy v Hradci Králové pod vedením odb. uč. Jos. Peška. Fontána je provedena z bronzu a mědi, má dvě rozměrné mísy nad sebou umístěné, z nichž spodní má 325 cm v průměru. Byla instalována v červnu 1934(34).

Muzeum se podílelo na řadě celostátních kulturních akcí, např. pořádání XV. sjezdu Svazu čs. muzeí v roce 1934. Zasluhou správy muzea byla 14. června 1936 alespoň provizorně zpřístupněna městská galerie ve staré radnici na Žižkově náměstí čp. 1 v pěti sálech 1. poschodí(35). Téhož dne byla rovněž otevřena pro veřejnost pracovna spisovatele Ignáta Herrmanna, tak jak se zachovala v bytě v domě "U Stýblů" na Václavském náměstí v Praze a umístěna rovněž ve staré radnici.

Vzhledem k tomu, že v roce 1938 budova staré radnice byla

z větší části postoupena ředitelství státní policie byly obě expozice 5. září 1938 uzavřeny. Městská obrazárna byla přestěhována do výstavní síně muzea na nábřeží a rovněž pracovna Ignáta Herrmanna byla přemístěna v polovině prosince 1938 do dvou místností v domě čp. 34 na Žižkově náměstí v býv. čitárně Blackého, která byla přestěhována do muzea a 5. prosince 1938 se spojila s muzejní knihovnou.

K dosavadnímu muzeu historickému a umělecko průmyslovému přibyl před druhou světovou válkou župní pedagogické muzeum a v roce 1939 bylo otevřeno přírodovědecké muzeum (37).

Nápad zříditi v Hradci Králové také přírodovědecké muzeum vznikl také již před sto lety - v 80. letech minulého století. Pokoušel se o to profesor hradecké reálky Dr. A. Hanspürg, který tuto myšlenku propagoval i v hradeckém přírodovědeckém klubu mezi členy K. Prokešem, Vlčkem, Vonešem, později Troničkem a Srdínkem. Toto úsilí i klub sám nepřečkaly první světovou válku.

Otázka založení přírodovědeckého muzea se znovu vynořila r. 1933, kdy vznikla přírodovědecká sekce "Zemědělského ústavu pro kulturní a hospodářské povznesení severovýchodních Čech". Jeho úkolem bylo propagovat moderní metody v zemědělství, jež by vyhovovaly přírodním podmínkám severovýchodních Čech. Duší tohoto snažení byl rodák z Boharyně u Nechanic prof. Dr. František Ulrich, který postupně kolem sebe shromáždil přírodovědce pracující v severovýchodních Čechách a zejména za druhé světové války vytvořil podmínky pro solidní přírodovědecký výzkum a pro výchovu mladých přírodovědců jako náhradu za uzavřené vysoké školy.

V botanické skupině nejprve pracovali R. Traxler, J. Kapar, V. Buřil, V. Kavka, B. Válek, K. Krčan, K. Prokeš, částečně J. Hadač a E. Hadač, kteří od r. 1936 prováděli soustavný botanický výzkum severovýchodních Čech. Od r. 1938, kdy pečil Dr. Ulricha byla napojena na Zemědělský ústav jako odbor, měla v krátké době 100 členů. Byl pořizen úplný seznam botanické literatury, založen herbář pro účely muzea a pořizen úplný seznam doposud známých lokalit vzácných druhů rostlin. Pro potřeby zemědělských výstav byl upraven herbář plevelů a lučních rostlin. Členové odboru se starali o ochranu přírody a pro všeobecné vzdělání a výzkum bylo podniknuto více než 100 exkurzí do různých míst severovýchodních

Čech, spojených s demonstracemi a určování rostlin, záznamem nových lokalit, prohlídkou vzácných přírodovědných památek apod.

Další skupina se vytvořila v okolí V. F. Hlaváče a tvořili ji např. O. Komárek, Vodička, Vodvářka a četní mladí sběratelé, zabývající se zoologií a mineralogií a rovněž muzejnictvím.

V okolí Dr. Ulricha se tvořila geologicko mineralogická skupina pracovníků (Tuček, Pauk, Soukup). Později se k ní přidružili další zájemci o přírodu např. Schäffer, Rejmánek, Böhm, Mrázek, Kloz, Klůz a další. Z výsledků prací přírodovědeckých skupin bylo vydáno několik odborných publikací.

Roku 1938 díky porozumění J. B. Pilnáčka, K. Mlynáře a Dr. J. Kaňky uvolnilo město na žádost prof. Karlovy univerzity Dr. F. Ulricha budovu radnice na Husově náměstí, kam mohly být převezeny malakozoologické sbírky jednatele sekce V. F. Hlaváče z Hlaváčova přírodovědeckého muzea v Lázních Bělohradě a některé soukromé sbírky darované městu např. sbírky motýlů J. Srdinky a J. Wolfa. Tyto sbírky se staly základem muzea, které bylo otevřeno roku 1939 a stalo se centrem výzkumné a vzdělávací práce po celou dobu okupace. Kromě Hlaváčových sběrů tvořily fondy muzea např. petrografická sbírka prof. Ulricha, zejména horniny z Hřídelské hůrky, paleozoologická sbírka Dr. Soukupa a Dr. Bayera a herbáře od B. Válka, R. Traxlera, V. Kavky, J. Součka či K. Prokeše. Po tragické smrti prof. Dr. Ulricha roku 1941 (byl umčen gestapem), byl na příkaz nacistů Zemědělský ústav rozpuštěn a Přírodovědné muzeum Zemědělského ústavu přešlo pod správu města, r. 1946 bylo připojeno k městskému historickému muzeu a jeho expozice v budově radnice se v podstatě nezměnily až do r. 1957, kdy došlo k opravě budovy.

Nacistická okupace poznamenala i činnost muzea v hlavní budově na nábřeží. Ředitel muzea arch. František Tichý, který nastoupil r. 1933 odešel v srpnu 1941 do výslužby (pracoval v muzejní knihovně od r. 1913) a na jeho místo nastoupil Dr. Fr. Hejl, který kromě vedení muzea převzal i řízení okupanty zavedené městské kulturní služby. Muzejní program musel vyhovovat nacistické ideologii. O cenné knihy, obrazy a sochy byly muzejní sbírky ochuzeny, okupanti odvezli i sbírku památek na 1. světovou válku, byly likvidovány některé sbírky technologické, sbírky pedagogického muzea, ale i archiválie např. Sokolské župy, turistické župy or-

lické, archiv Královéhradecka a Vlastivědné společnosti.

Po osvobození Československa Sovětskou armádou byla roku 1946 hradecká muzea sloučena v jediné(38). Zejména však po vítězném únoru 1948, kdy nové politické a společenské podmínky vytvořily pro vědeckou a muzejní práci legislativní podklad a nový odborný program, můžeme sledovat nebývalý rozvoj hradeckého muzea, který se projevuje jak odborně vědeckou prací, tak i výstavní, publikační a osvětovou činností(39). Nově zřízené krajské muzeum po r. 1959 několikrát mění nejen svůj název (Krajský vlastivědný ústav, Krajské vlastivědné muzeum Z. Nejedlého), ale i svou vnitřní strukturu a provozovatele. V jeho vedení se od 50. let vystřídali Karel Michl, Dr. Jaromír Loužil, Vlastimil Květenský, Dr. Adolf Čejchan; dnes stojí v čele Krajského muzea východních Čech Milan Koubek.

Zejména za poslední desetiletí se hradecké muzeum vymanilo ze zajetí zastaralých forem práce, omezujících se jen na historická fakta a vystavování sbírek a stalo se nedílnou součástí kulturní a ideologické fronty. Činnost hradeckého muzea vychází ze zcela konkrétních potřeb hospodářského a kulturního rozvoje regionu. Péče krajských orgánů a nemalé finanční dotace umožnily nejen kvantitativní a kvalitativní rozvoj všech složek muzejní činnosti, ale i postupné obsazování míst stálými kvalifikovanými pracovníky. Hradecké muzeum plní úkol specializovaného odborného a výzkumného pracoviště, zvyšuje mimoškolní vzdělání pracujících a spolupracuje se školami. Přitom nezapomíná na své hlavní poslání - péči o sbírkové předměty, jejich evidenci, konzervaci a restauraci.

Zvláště náročným a aktuálním úkolem je dokumentace nových a nejnovějších dějin a současnosti. Cílem výzkumu a sběru není shromažďování pozoruhodných a jedinečných exponátů, nýbrž dokumentace prostých předmětů každodenního života všech vrstev společnosti. V souvislosti s tím vznikly v muzeu nové odborné disciplíny, používá se filmů, magnetofonových pásek a jiné moderní techniky. Na rozdíl od dřívějších názorů muzejních pracovníků, dnešní muzeum směřem k přítomnosti žádnou časovou hranici nekladě. Ve sbírkách hradeckého muzea jsou proto i předměty a dokumenty k politickému a společenskému dění současnosti. Proto muzeum věnovalo a věnuje stále více prostoru revolučním a pokro-

kovým tradicím kraje a dějinám dělnického hnutí. Svědčí o tom nejen expozice dělnického hnutí v bývalém hostinci "U Švagerků" z let 1959, 1970 a 1976, ale i pracoviště nových a nejnovějších dějin(40).

Konzervace a restaurace sbírek je základním a nejdůležitějším úkonem jejich zpracování. V současné době je to zcela specifický a samostatný pracovní obor, pečující o zachování hmotné podstaty muzejních sbírkových předmětů.

Také současná akviziční činnost hradeckého muzea nevyplývá pouze z darů veřejnosti, jako tomu bylo v minulosti, ale vychází z rámcového sbírkotvorného programu, koordinovaného se státními a resortními plány. Kromě toho plní muzeum celou řadu vlastních výzkumných úkolů, zejména v oboru archeologie, přírodních věd a dokumentace současnosti. Nezastupitelná je úloha muzea v oblasti kronikářství(41). Právě v posledním oboru došlo v současné době k výzkumu a sběru materiálu netradičními formami (např. nahrávání vzpomínek pamětníků, zhotovování modelů průmyslových zařízení apod.).

Rozvoj vědecko-výzkumné práce souvisí se zpracováním a využitím sbírek. Také jejich uložení, ochrana a bezpečnost je úkol, který je nutno posuzovat z hlediska jeho celospolečenského dosahu, jako politickou i morální povinnost při zabezpečování socialistického majetku mimořádné hodnoty.

Kulturně výchovná činnost, opřená o vědecky zpracované sbírkové fondy a představovaná především činností expoziční a výstavní a s tím související soustavná práce s návštěvníkem, především s mládeží, je v současné době hlavním úkolem hradeckého muzea a tvoří páteř jeho kulturně politického poslání vůči veřejnosti. V paměti návštěvníků muzea jsou dodnes historické expozice Karla Michla a jeho příkladné výstavy Husitstvína Hradecku a Temno(42). Obsahově a výtvarně nové byly v 60. letech expozice feudalismu a kapitalismu. V poslední době byly vybudovány reprezentativní stálé expozice o přírodě a dějinách východních Čech. Roku 1971 byla ve 2. poschodí budovy otevřena moderní přírodovědecká expozice s částí geologickou, botanickou a zoologickou(43). Roku 1974 byla zpřístupněna nová expozice "Století proměn", která na řadě hmotných exponátů a archivních dokumentů dokazuje mohutné sociální, ekonomické i kulturní přeměny, jimiž prošla naše spo-

lečnost za poslední století od 60. let minulého století(44). Konečně expozice Vznik a počátky KSČ na Hradecku se zabývá dělnickým hnutím a dějinami KSČ do r. 1929. Kromě expozic připravilo muzeum v posledních letech také řadu odborných (např. Klenoty starých pergamenů, Hradec Králové na počátku dějin, Válka 1866, 100 let černé bižuterie, Slohový nábytek) i společensky angažovaných výstav (např. Historické roky republiky, Vítězná cesta, Cestou svobody, Proměny, Chile-krvácející země apod.).

Hradecké muzeum je dnes největším muzejním ústavem ve Východočeském kraji. Svou vědeckovýzkumnou činností, jejím zveřejňováním i významnými kulturně politickými akcemi se řadí mezi přední československá muzea. Vydává sborník Práce muzea ve dvou řadách, edici Fontes musei, čtvrtletní Zpravodaj K MVČ, je pořadatelem různých vědeckých konferencí, symposií a přednáškových cyklů. Muzeum má pracovní a vědecké kontakty s řadou zahraničních ústavů, především v socialistických zemích (družební města)(45), vyměňuje si vzájemně výstavy, zapůjčuje exponáty do našich i zahraničních výstavních sálů. Badatelům z celé Evropy i ze zámoří umožňuje studium vzácných exponátů.

Pokud jde o sbírkové fondy, může se muzeum pochlubit významnými mineralogickými sbírkami, založenými prof. Ulrichem se sběry J. Pošepného a Geologické společnosti z Jilemnice, dále sbírky paleontologické, petrografické a ukázky z dynamické geologie. Původní herbář Zemědělského ústavu byl postupem doby doplňován sběry východočeských botaniků Válka, Traxlera, Prokoše a Kafky. Rozsáhlá je entomologická sbírka, zejména brouci ze sběrů Dr. Balthazara, M. Dvořáka, M. Rošky a S. Jandy a motýli ze sběrů Pulpánových a Winterových. Pozoruhodné jsou kolekce měkkýšů, ryb, plazů, obojživelníků a ptáků.

Rozsáhlé jsou sbírky prehistorické, středověké keramiky a železa; vzácná je kolekce iluminovaných českých a latinských kancionálů z 15. - 18. století, literární a hudební archiv a knihovna se starými tisky, sbírky numismatické a národopisné. Zvláštní skupinu sbírek tvoří památky na kulturní historii města a okolí a kolekce zbraní a faleristiky se zaměřením na válku 1866. Muzeum vlastní i soubor skla a keramiky a uměleckého průmyslu z přelomu století (secese) i řadu dokumentů a exponátů k nejnovějším dějinám regionu.

Příkladnou práci Krajského muzea východních Čech (od r. 1973 spojeného s muzeem v Pardubicích) dokumentuje i několik ocenění jichž se v posledních letech dostalo kolektivu jeho pracovníků. Je to např. čestné uznání ministerstva kultury ČSR za mimořádnou pracovní iniciativu a za záslužnou kulturně politickou činnost v letech 1975 - 1976 a čestné uznání Městského národního výboru v Hradci Králové z roku 1975 za akce připravené k 750. výročí první písemné zmínky o městě.

Stoletá zavazující tradice východočeského muzejního ústavu a jeho výrazné pracovní úspěchy jsou zárukou další slibné budoucnosti tohoto specifického kulturního zařízení na východě Čech.

P o z n á m k y

- 1) Pavel Thein: Moric: Lüssner. Zpravodaj KMVČ, 1976, č.4, str. 19-21
- 2) Jaroslav Mikan: Zieglerova zpráva Národnímu muzeu v Praze o staročeských knihách v Hradci Králové. In: Zpráva o činnosti Městského průmyslového muzea v Hradci Králové za rok 1940. Hradec Králové 1941, s. 27-29
- 3) Jejich seznam pořídil Moric Lüssner a r. 1855 jej publikoval v Památkách archeologických, díl II., s. 180-181. Ve skříní byly též uloženy nejstarší městské listiny a privilegia
- 4) O tom, jaké to byly památky, se dovidáme poprvé u J.G.Sommra: Das Königreich Böhmen. Königgrätzer Kreis, 12, 1836
- 5) Ludvík Domečka: Stará radnice v Hradci Králové. Hradec Králové 1937, str. 14-16
- 6) Výstava starožitností, památností a přírodnin v Hradci Králové. In: Památky archeologické a místopisné, díl.XI., str.280-281, sešit 6. ze dne 15.10.1879
- 7) Podobná výstava se konala ještě před hradeckou, ve dnech 13.-18. června 1879 v Jaroměři péčí tamního spolku Jarboj. Viz: Věra Chlumská: Městské muzeum v Jaroměři. In: Zpravodaj KMVČ roč. VI. 1979, č.3-4, str.3
- 8) Viz Aleš Doubrava: Přehled vývoje památkové péče v Hradci Králové, Mimořád. číslo Zpravodaje KMVČ, 1975, str. 10
- 9) J.V.Tolman: Antonín Komárek. Osvěta lidu 1924, č. 64 Antonín Komárek 1832-1911, Ratibor 1911, č.33, str. 1
- 10) B.S./Ludvík Domečka/:Bedřich V. Spiess. Ratibor 1903, č.17, str. 249-251
J.K.Hraše: Vzpomínka na B.V.Spiesse. Ratibor 1903,č.18, str. 267-269
- 11) Ředitel Jan Květoslav Klumpar, Osvěta lidu 1924, č.53.
Jan Nep. Květoslav Klumpar. Obnova 1909, č. 35
Ludvík Domečka: Bývalý ředitel královéhradeckého gymnázia J.K.Klumpar. Kraj královéhradecký 1931, č.13
- 12) J. Skalický: Ukázka vlasteneckého působení ředitele Vojtěcha Lešetického. In: Učitelství ústav v Hradci Králové 1780-1948 výroční zpráva 1947-48. Hradec Králové 1948, str. 15-16

- 13) M.Jar.: Václav F. Červený. Královéhradecko 1926-27,č.2, str.13-15
J.V.Tolman: Václav F. Červený. Osvěta lidu 1924 č. 65
- 14) L. Domečka: Adolf Černý o svém rodném městě. Osvěta lidu 1930 č. 27
L. Domečka: Adolf Černý v Hradci Králové. Osvěta lidu 1934, č. 44
L. Domečka: Adolf Černý, Kraj královéhradecký 1924, č.64+65
M.L. Vzpomínky Adolfa Černého na Hradec Králové, Kraj královéhradecký 1913, č. 34, str. 2
- 15) L. Domečka: Ladislav Jan Pospíšil. Hradec Králové 1933, str.23
- 16) F.L.Sál: František Řehoř. Královéhradecko, 1933-34, č.1, str. 22-24
- 17) Katalog výstavy starožitností a památností v městské reálce dne 28., 29., 30. června a 1. července 1879. 32 stran.
- 18) F. Tichý: Začátky měst. muzea v Hradci Králové před 60 lety Kraj královéhradecký, 33, 1942, č.11,13
- 19) Z hradeckých spolků nutno uvést zejména Sokol, pěvecký spolek Slavjan, ochotnický spolek Klicpera, či spolek Budeč.
Z průmyslových závodů byly v 60. letech založeny Petrof/1864/ plynárna, strojárna /1869/; z místních časopisů např. Hradeččan (1871-73), Krajan (1872-73) a Polaban (1879-81).
- 20) A. Doubrava: Ludvík Domečka.
In: Frant. Vích: Ludvík Domečka. Personální bibliografie Fontes musei reginaehradecensis 11, KMVČ 1979, str. 5-11
- 21) L. Domečka: Průvodce národopisnou výstavou severovýchodních Čech 1894 uspořádanou v Hradci Králové. Praha, Královéhradecký odbor národopisný /1894/. 27 s.
- 22) L. Domečka: Historická sbírka památek z r. 1866. Královéhradecká ročenka, 2, 1913, str. 51
Sbírka památek z války r. 1866 v Hradeckém muzeu. Kraj královéhradecký, 26, 1935, č.19
- 23) V. Vokolek: Ludvík Domečka: In: Práce muzea v Hradci Králové Acta musei Reginaehradecensis XI.-1967-69, ser.B., str.9-11
- 24) Odborné kursy při průmyslovém muzeu v Hradci Králové. Osvěta lidu, 1909, č. 58
M. Oehm: Pořádání odborných kursů pro živnostníky a jejich význam.

- Královéhradecká ročenka, 1912, str. 93-95
- 25) Za zemřelým hradeckým muzejním pracovníkem Františkem Žaloudkem. Kraj královéhradecký, 26, 1935, č. 44
- 26) Viz A. Doubrava - J. Malina: Model hradecké pevnosti. Vychází k 100. výročí založení hradeckého muzea r. 1980
- 27) O stavbě muzea viz: Ratibor, 1905, č.47, s.786, 1907, č.3, s.4, č.19,s.8; 1908, č.13,s.7, č.41, s.5 - 1909, č.2, s.4, č.10, s.5, č.23,s.4, č.24, s.6 - 1910, č.17, s.7, č.39, s.6 - 1911, č.33, s.5 - 1912, č.7, s.6, č.28, s.4. Viz též: Moderní stavba průmyslového muzea v Hradci Králové. Osvěta lidu 1909, č.61
Stavba muzea. In: Zpráva o činnosti městského průmyslového muzea pro severovýchodní část Království českého za r. 1909. Hradec Králové 1910, s.3-5. Co stála stavba městského průmyslového muzea v Hradci Králové. Východočeská národní politika, příloha ze dne 24.3.1939.
- 28) J.V.Tolman: MUDr. O.Klumpar 1860-1915. Osvěta lidu 1925, č.79
Památce Dr. O. Klumpara. Osvěta lidu, 1915, č.52
- 29) Výstava odliktů zvonů v muzeu v Hradci Králové. Kraj královéhradecký, 1917, č. 42, s. 2-3
- 30) V nové čítárně průmyslového muzea. Kraj královéhradecký 1913, č. 32, č. 30, str.3.
Knihovna a muzejní čítárna. Kraj královéhradecký, 1913, č. 32, s. 3
- 31) Miloslav Oehm. Královéhradecká revue pro severovýchodní Čechy, č.11, s. 16-17
L. Domečka: Miloslav Oehm. Královéhradecká ročenka, 1913, s. 35-37.
Miloslav Oehm. In: Zpráva o činnosti Městského průmyslového muzea pro severovýchodní část Království Českého v Hradci Králové za rok 1911 a 1912. Hradec Králové 1913, s. 3-4
- 32) O Františku Tichém viz Osvěta lidu, 1936, č.6 s.2 a Královéhradecko, 1935-36, č.3, s.9
- 33) F. Tichý: Umělecké výstavy a zvelebovací akce průmysl. muzea v Hradci Králové. In: Časopis Osvěta lidu starostovi Dr. Fr. Ulrichovi. Hradec Králové 1923, s. 68-71
- 34) Kotěrova fontána před museem. Osvěta lidu, 1934, č. 51
Vnitřní umělecká výzdoba budovy muzea v Hradci Králové.

- 35) F. Tichý: Galerie města Hradce Králové. Kraj královéhradecký, 1936, č. 44
F. Tichý: Průvodce po obrazárně města Hradce Králové. Městská obrazárna. Hradec Králové 1936
- 36) J. Kubálek: Župní pedagogické museum v Hradci Králové. In: Časopis Osvěta lidu starostovi Dr. F. Ulrichovi. Hradec Králové 1923, s. 65-68.
J. Kubálek: Župní pedagogické museum v Hradci Králové. Osvěta lidu 1922, č.70
- 37) F. Ulrich: Úkoly a poslání přírodovědeckého muzea severovýchodních Čech. Kraj královéhradecký 1939, č. 27
Otevření Přírodovědeckého muzea v Hradci Králové. Kraj královéhradecký 1939, č. 27
Viz též: Otevření Přírodovědeckého muzea v Hradci Králové /všeobecný průvodce po sbírkách/ Hradec Králové. v. n.1939, 46s.
O přírodovědeckém muzeu v Kraji Královéhradeckém 1939, č. 15 a 42; 1943, č.1
- 38) R. 1946 dokončena prof. J. Filipem nová expozice pravěku. K ní vydán katalog: F.Tichý-J.Filip:Průvodce sbírkami Městského muzea v Hradci Králové. Hradec Králové. Měst. museum 1946, 23s.
- 39) K. Michl: Musejnictví na Královéhradecku, Časopis Národního muzea, odd. věd společenských, 124,1955, č.1
Muzeum Zdeňka Nejedlého v Hradci Králové. In: Muzejní a vlastivědná práce, 1963, č.1. s. 44-55
- 40) Katalog: Vznik a počátky KSČ na Hradecku. K MVČ 1, 1977, 2 rozš. vyd. 58 stran
- 41) O současné činnosti K MVČ vypovídá řada článků z nichž možno uvést: V.Vokolek: Současný archeologický výzkum. Zpravodaj K MVČ, I. 1974, s. 11-13
V.Vokolek - J. Sigl: Příspěvek k historii archeologických sbírek hradeckého muzea. Zpravodaj K MVČ 1975 č. 1, s. 14-17
Ing. F. Procházka: Výzkumné úkoly K MVČ. Zpravodaj K MVČ 1975, č. 3, s. 19-21
Práci s kronikáři jsou věnovány články ve Zpravodaji a též dvě jeho mimořádná čísla v r. 1975 a 1979
Jiří Zikmund: Dokumentace nových a nejnovějších dějin v K MVČ. Zpravodaj K MVČ, 1979, č.2, s. 51-79

- 42) Z. Drobná: Výstava "Husitství na Hradecku. Naše vlast, 1953, č. 7, s. 203-204
- 43) K. Lohňák: Přírodovědecká expozice /zkušenosti/ Zpravodaj K MVČ, 1974, č.1, s.3-9
Přírodovědecká expozice. Zpravodaj K MVČ, 1976, č.2- s. 24-25
- 44) J. Stárková: Budování expozice nejnovějších dějin v K MVČ Zpravodaj K MVČ, 1974, č.2, s. 1-4
Viz též: Expozice hradeckého muzea, informační příručka, K MVČ 1978 42 stran
- 45) B. Holešinská - V. Němečková: Výsledky studijní cesty do družebního města v Halberstadtu. Zpravodaj K MVČ 1975, č.1, s. 7-9
- J. Malina: Družební styky a spolupráce. Zpravodaj K MVČ, 1975, č. 2, s. 13-14
- B. Mocek: Družební styky a spolupráce. Zpravodaj K MVČ, 1975 č. 3, s. 7-12
- Zvláštní číslo Zpravodaje k návštěvě muzejníků Středoslovenského kraje v Hradci Králové, K MVČ, č. 3, 1976, 36 stran
- K. Lohňák: Oborová spolupráce muzeí. Zpravodaj K MVČ 1976, č. 4, s. 3-8
- M. Koubek: Muzea Ukrajinské sovětské socialistické republiky. Zpravodaj K MVČ, 1978, č. 4, s. 11 - 17

ZVONY OKRESU PARDUBICE PŘÍSPĚVEK K EPIGRAFICKÉMU BĀDĀNĪ

Kateřina Smutná

Epigrafice jako jedné z pomocných věd historických není u nás stále věnován patřičný zájem, což se týká zejména edičních prací v oblasti středověké a novověké epigrafiky. Naopak v některých jiných zemích se v poslední době přistoupilo k rozsáhlým edičním pracím, což vedle již známých německých edicí Die Deutschen Inschriften /od r. 1942/ a kampanologické edice Deutscher Glockenatlas /1967,1969/ platí především o nových edičních podnicích ve Francii a v Polsku(1).

Dosavadní stav bádání v oblasti epigrafiky v českých zemích od druhé světové války shrnul v roce 1970 I. Hlaváček(2). Úroveň dosavadní epigrafické a speciálně kampanologické literatury zhodnotil M. Flodr v úvodu své studie o nápisech na středověkých zvonech, v níž na základě zvonů zpracovaných v německých edicích nastínil obecnou paralelu domácímu vývoji v oblasti souseedních německých zemí. M. Flodr se věnoval rovněž komplexnímu pojetí funkce zvonů ve středověkých zvonových nápisech a vypracoval zásady popisu epigrafických památek(3).

Cílem této práce bylo prozkoumat nápisy všech zachovaných zvonů nynějšího okresu Pardubice a shromáždit co největší množství nápisů na zvonech již zaniklých, které se v této oblasti v té či oné době nacházely. Vzhledem k vlastní hodnotě a kvalitě zvonů z hlediska epigrafického, historického a uměleckého se průzkum týká zvonů zhotovených po roku 1800. Z podkladů shromážděných z tak úzce vymezeného teritoria nelze samozřejmě činit žádné obecné závěry, lze však obecný platný vývoj doložit konkrétními příklady a na druhé straně lze sledovat, jakým způsobem se odrazilo v těchto památkách předbělohorské nekatolické zaměření oblasti.

Teritorium dnešního okresu Pardubice se zhruba shoduje s územím bývalých politických okresů Pardubického, Holického a Přeloučského, pouze východní část okresu se částečně rozšířila na úkor bývalého politického okresu Vysokomýtského a na jihozápadě nepatrně vzrostlo území o část bývalého politického okresu Chrudimského.

Pro okolní politické okresy byly vydány soupisy památek(4), ale žádný ze tří bývalých politických okresů, jež předcházely dnešnímu okresu Pardubice, nebyl v této formě zpracován. Pro vyhledávání již neexistujících zvonů přicházejí, proto v úvahu místní, ponejvíce vlastivědné práce, které se z větší či menší míry daného tématu dotýkají. Nejvíce prací tohoto druhu vydával od osmdesátých let minulého století Josef Nechvíle(5). Tento autor se dokonce přímo zabýval nápisy na epigrafických památkách církevních objektů, které pojímal jako komplex nápisů v jednom objektu v jeho době a jen výjimečně zařadil také nápisy již tehdy neexistující. O jednom církevním objektu vydal Nechvíle několik článků s podobným obsahem. Srovnáním textů nápisů zjistíme drobné dochytky v prepisech (spřežky, záměny i a y, v a w apod.), kladem však je, že se snažil o paleografický přepis textů a že neopomenul žádný nápis v objektu. Nechvíle neudává druh písma. Společnou prací učitelstva pod vedením F.K. Rosálka vyšla v letech 1903-1926 vlastivědná monografie(6), v níž jsou nápisy na epigrafických památkách většinou převzaty z prací J. Nechvíle, místy jsou uváděny diplomatické prepisy a jen vyjimečně přináší monografie prepisy nápisů vytvořené vlastní badatelskou činností. Z přípravných prací k vydání monografie vznikla publikace F. K. Rosálka(7) o zvonech na Pardubicku, bohužel však značně nepřesná a nepřehledná, uvádějící diplomatické prepisy částí nápisů a umělecký popis některých zvonů. Několik zvonů této oblasti je zachyceno v obecné práci A. Rybičky(8) a jedním z největších zvonářských center v Čechách, Hradcem Králové, se zabýval L. Domačka(9). Vedle drobnějších prací k jednotlivým místům okresu zasluhují ještě pozornost práce J. Ledra(10), Kopeckého monografie pro Sezemice(11) a publikace A. Šafaříka a O. Pospíšila pro Holice(12). Z množství vlastivědné literatury vztahující se k Pardubicím je nejrozsáhlejší pětisvazková monografie J. Sakaře(13)-

Významnější informace pro sběr nápisů na zaniklých zvonech přinesaly archivní prameny. Většina dnes neexistujících zvonů totiž podlehla válečným rekvizicím za první i druhé světové války a tyto rekvizice si vynutily rozsáhlou korespondenci a navíc podnítily zájem badatelů. O válečných rekvizicích podávají infor-

mace jak korespondence Zemského konservátorského úřadu v Praze s ústředními orgány ve Vídni, vojenskými úřady a biskupskými konzistořemi(14), tak korespondence farních úřadů dnešního okresu Pardubice s biskupskou konzistoří v Hradci Králové a s vikariáty, pokud jde o průběh těchto akcí v královéhradecké diecézi(15). Velký význam mají soupisy zvonů, pořizované pro rekviziční účely farními úřady(16). Zahrnují všechny zvony farností a uvádějí i jejich stručné popisy a prepisy nápisů, byť diplomatické a mnohdy neúplné a nepřesné. Z archivních pramenů(17) lze rekonstruovat celkový vývoj válečných rekvizic zvonů v první i ve druhé světové válce.

Válečná honba za získáním mědi a jejich slitin k válečným účelům započala sbírkou kovových předmětů ze soukromého majetku a pokračovala přes sběr liturgických předmětů a měděné krytiny střech k rekvizicím zvonů. První, ještě dobrovolná sbírka zvonů, proběhla v první polovině roku 1915. Potřeba kovů se však ukázala natolik naléhavou, že bylo na základě ministerského výnosu č. 2533 z 25.9.1915 rozhodnuto pokračovat ve sběru zvonů, tentokrát již za peněžitou náhradou. Za tímto účelem se obrátilo 8.10.1915 c.k. místodržitelství na biskupský ordinariát v Hradci Králové se žádostí o soupis všech zvonů jednotlivých farností diecéze. Podrobný postup následující tzv. první válečné rekvizice, jejíž zahájení bylo stanoveno na 15.8.1916, byl určen výnosem ministerstva kultu a vyučování č. 631 ze dne 9.5.1916. Předání zvonů se podle tohoto výnosu muselo provést protokolárně, přičemž jeden stejnopis protokolu zůstal na příslušném farním úřadě a druhý připadl vojenskému velitelství. To mělo na starost i také transport zvonů. Peněžitá náhrada za rekvirované zvony měla být vedena jako zvláštní fond na pořízení nových zvonů; všeobecnou zásadou pro tuto fázi rekvizic bylo, aby z každého farního obvodu připadly vojenské správě nejméně dvě třetiny úhrnné váhy zvonů. Zbývající jednu třetinu tvořily především zvony cenné z uměleckého a historického hlediska, jež byly vybrány Zemským konservátorským úřadem v Praze a byly po schválení ministerstvem kultu a vyučování označeny v seznamech zvonů zelenou barvou. V případě možnosti zachování neoznačených zvonů do jedné třetiny váhy zvonoviny záleželo na dohodě správce

kostelů se zástupci vojenské správy. Biskupská konzistoř v Hradci Králové žádala prostřednictvím vikariátních úřadů jednotlivé farní úřady, aby pořizovaly papírové otisky rekvirovaných zvonů, v žádném farním archivu okresu se však otisky zvonů nenacházejí. Rovněž bylo nařízeno poříditi o celé akci zápis do pamětních knih farních. Výnosem ministerstva války, odd. 8/MB, č. 12087 I. ze dne 11.9.1916, bylo konečně rozhodnuto, že zvony označené zeleně mají být vyňaty z rekvizice bez ohledu na stanovené dvě třetiny váhy zvonoviny ve farním obvodu, tedy i v případě, že tuto váhu překračují. Na základě tohoto rozhodnutí žádala biskupská konzistoř v Hradci Králové opět prostřednictvím vikariátních úřadů /oběžník N.E.10.796 z 18.9.1916/ správce far, aby vyhotovili nové seznamy zvonů a upřesnili jednotlivé údaje o zvonech, aby bylo možno ještě dodatečně zachránit některé zvony určené původně k rekvizici. Tzv. druhá válečná rekvizice byla ustanovena nařízením ministerstva zeměbrany z 22.5.1917. Tato rekvizice se týkala všech zvonů větších průměru 25 cm s výjimkou zvonů sakristijních a ministrantských a netýkala se signalových zvonů a zvonů mimořádně umělecké a historické ceny. Zemský konservátorský úřad v Praze byl zahrnován žádostmi duchovních správců o dodatečnou ochranu jejich zvonů, ale tyto snahy ztroskotaly na výnosu ministerstva pro kult a vyučování č. 4149 ze dne 26.10.1917, kterým se nařizovala nová přehlídka zvonů vyňatých původně z rekvizice za použití přísnějších měřítek. Za důležité se pokládalo, aby v každém kostele, kde se pravidelně konala bohoslužba, zůstal alespoň jeden zvon. K vlastním rekvizicím v této fázi bylo přistoupeno v první polovině roku 1918.

Již v roce 1916 byla ustanovena Archeologickou komisí České akademie zvláštní zvonová subkomise, jejímž předsedou se stal sochař. J. Mauder a členy komise byli jmenováni dr. A. Podlaha, dr. K. Chytil, dr. J.V. Šimák, dr. K.Guth, F.A. Borovský a malíř J. Hellich(18). O práci této subkomise podával zprávy K. Chytil na stránkách Památek archeologických(19). Z těchto zpráv vyplývá, že komise považovala za svůj prvořadý úkol vytvořit vědecký soupis zvonů s pořizováním fotografií, odlitek a otiisků zvonů určených k rekvizicím. Člen subkomise dr. K. Guth

sestavoval na základě výkazů zvonů pro Zemský konservátorský úřad v Praze návrhy na chránění jednotlivých zvonů, které byly upravovány ministerstvem kultu a vyučování. Subkomise také vypracovala cirkuláře pro česká muzea s návody na pořizování popisů a odlitek zvonů. Za tímto účelem korespondovala s místními jednateli řady okresů, především ve východních Čechách. Zvonová subkomise vytvořila na základě výkazů zvonů vypracovaných jednotlivými farními úřady /převážně výkazů z roku 1916 a 1917/ katastr českých zvonů obsahující přibližně 9000 nápisů na zvonech nebo popisů zvonů(20). Členové subkomise se vedle prací na katastru zvonů věnovali také jejich umělecko-historickému zpracování a výsledky této činnosti shrnuli v podstatné míře do Ročenky Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1917(21). Rekvizice první světové války však nebyly poslední(22). Vládní nařízení z 26.11.1941, č. 414 Sb. s platností od 9.12.1941 ustanovilo, že majitelé bronzových zvonů bez rozdílu druhu a účelu jsou povinni zvony sejmout a odevzdat. Nařízení se nevztahovalo na zvony nezbytně nutné k signálním účelům, pokud tyto nemohly být ihned nahrazeny jiným signálním zařízením, na poškozené zvony, které byly jako odpadový materiál uloženy v obchodech se starými kovy a na zvony uložené již před vydáním nařízení v muzeích. Ke zdaru akce byly při ministerstvu průmyslu, obchodu a živnostní vyvíjeny pracovní a u okresních úřadů pomocné výbory pro bronzové zvony. Zvony byly na základě dotazníků vyplněných majiteli rozříděny Památkovým úřadem podle umělecké a historické ceny do skupin A,B,C,D, přičemž zvony prvních tří skupin byly určeny k okamžité rekvizici. Nařízením ministerstva hospodářství a práce č.j. 57.476/42W-I/C z 8.5.1942 byla řada zvonů původně zařazených do skupiny D převedena do skupiny C a určena rovněž k rekvizici.

Shromáždila jsem nápisy ze 137 zvonů, pocházejících ze 48 obcí okresu Pardubice. Z tohoto množství existuje dodnes 56 zvonů, 69 zvonů padlo za oběť válečným rekvizicím, 7 zvonů bylo roztaveno v 19. století a osud 5 zvonů se nepodařilo vypátrat. Před vlastním hodnocením nápisů je třeba se zaměřit na otázku proveniencí těchto zvonů. Sláva českého zvonařství se začíná rodit ve druhé polovině 15. století, v 16. století nabyla naj-

většího rozkvětu a v 17. století v důsledku válečných událostí uhasla, takže období po třicetileté válce je již ve znamení nástupu cizích zvonařů do Čech a 19. a 20. století značí naprostý úpadek zvonařství v Čechách(23). Tato obecná křivka vývoje českého zvonařství je plně dokumentována i v oblasti východních Čech, které v 15. - 17. století byly zásobeny ze dvou po Praze nejvýznamnějších center, jimiž byly Kutná Hora a Hradec Králové, zatímco od konce 17. století se stala hlavním dodavatelem Praha.

V Kutné Hoře působila od 70. let 15. století slavná zvonařská rodina Ptáčků - Prokop Ptáček, jeho syn Ondřej Ptáček /1513/ a Ondřejův syn Jakub /+1539/. V 16. století navázala na tradice Ptáčků rodina Klabalů(24), z níž vynikli především Jiřík Klabal /+1552/, Ondřej Klabal - Kotek /+1583/ a z této rodiny pravděpodobně také pocházející mistr Tomáš /+1601/.

Prvním známým zvonařem působícím v Hradci Králové(25) byl ve 30. a 40. letech 15. století mistr Filip. Z celé řady dalších vynikli následující - zhruba ve stejném časovém období jako mistr Ondřej Ptáček v Kutné Hoře působil v Hradci Králové Ondřej Žáček, na jehož zvonech se objevují reliéfy. Značné množství zvonů zhotovil v období 1539 - 1562 konvář a zvonař Václav Farář. Jeho zvony jsou opatřeny českými legendami psanými kapitálou. Bohatá plastická výzdoba se projevuje na zvonech Adama Tareby /+1679/ a vývoj královéhradeckého zvonařství vrcholí pracemi mistra Eliáše, řečeného Stodoly /Svobody/, jeho zvony pocházejí z let 1580 - 1599. Nesou bohatou figurální a ornamentální výzdobu a nápisy kapitálou při horním okraji a na pláštích zvonů.

Druhá polovina 16. století je všeobecně obdobím největšího rozmachu českého zvonařství, kdy mají své hutě v Praze zvonař brněnského původu Tomáš Jaroš a v období 1550 - 1599 mistr Brikcí z Cymperka(26). V době předbělohorské pracovali ještě v Hradci Králové Šimon Stodola, snad příbuzný mistra Eliáše a jako poslední Donát Schrötter, který pocházel ze zvonařské rodiny působící v Hostinném a později v Náchodě(27). První zvonař na počátku třicetileté války zemřel a Donát Schrötter odešel v roce 1626 do emigrace. V pobělohorské době zvonařství v Hradci Králové sice nezániklo, ale sestupná tendence se projevila tady jako všude

jinde. V letech 1626 - 1646 působil zde zvonař Martin Exner. Ve druhé polovině 18. století měl v Hradci svou huť Ignác Briak a poslední etapu zvonařství v Hradci Králové tvoří výrobky zvonařské rodiny Schneiderů a do jejich rodiny přiřazeného zvonaře Karla Viléma Paula.

Mešními zvonařskými středisky východních Čech byly také Vysoké Mýto a Náchod.

V širší oblasti východních Čech je však ještě samostatná skupina přibližně 40 navzájem velice podobných zvonů, které pocházejí z let 1596 - 1624 (28). Všechny tyto zvony jsou bohatě ornamentálně a figurálně zdobené a nesou biblické citáty a známky donátorů. Žádný z těchto zvonů není označen jménem autora, jen některé mají štítek s monogramem IMH, který lze snad identifikovat jako iniciály zvonařova jména.

Po třicetileté válce nedostatek domácích zvonařů nahradili zvonaři, kteří se do Čech přistěhovali ze Saska, Durynska, Bavorska, Lotrinska a Rakouska. Pokud jde o oblast okresu Pardubice, stali se v tomto období již hlavními dodavateli zvonaři z Prahy. Několik zvonů ze 17. století pochází ještě od náhodských Schrötterů a dva zvony zhotovil mladoboleslavský zvonař lotrinského původu Jan Pricquey /1630 - 1697/(29).

Na území dnešního pardubického okresu byly před první světovou válkou zastoupeny výrobky všech předních kutnohorských a královéhradeckých autorů z doby předbělohorské. I přes válečné rekvizice se zachovaly ukázky prací všech těchto zvonařů s výjimkou zvonu Jiřího Klabala, zhotoveného roku 1552 pro Lipoltice, který byl v roce 1917 rekvírován.

Byli tady svými výrobky zastoupeni také všichni tři zvonaři vysokomýtské. Petr z Mýta vytvořil v roce 1468 zvon do Velin a je pravděpodobně autorem i několika dalších zvonů, kde není udán autor. Od tohoto zvonaře pocházejí jedny z nejstarších zvonů s českými nápisy vůbec(35). Jiří, konvář z Mýta, vytvořil v roce 1563 zvon pro Slepoticu, rekvírován roku 1916. Zvon od dalšího tamního zvonaře Jana Zaydy, zhotovený v roce 1743 pro Holicu, byl roku 1909 přelit.

Anonymní zvonař východočeský je zastoupen sedmi zvony z let 1601 - 1616, z nichž jediný byl v roce 1918 rekvírován. První

zvon pražského autora pochází z roku 1684 od Bedřicha Schönfelda a následují výrobky Antonína Schönfelda, Jana Kryštofa Walthera, Matyáše Alexandra, Valentina Lišáka, Jana Brücknera, Jana Jiřího Kühnera, Jakuba Konráda Lehnera, Josefa Lišáka, Jakuba Konráda Kühnera, Václava Franka a v 19. století zvony Bellmannů a Děpoltů. Pokud jde o jazyk nápisů pražských autorů, převládají texty latinsko - německé, latinské a německé, české nápisy v kombinaci s německým textem použil pouze B. Schönfeld a V. Lišák. J.J. Kühner v jednom případě užil textu českého v kombinaci s latinským. Tyto údaje se samozřejmě týkají jen zvonů okresu. Kromě výše psaných autorů se na území okresů nacházejí zvony z roku 1658 od Melchiora Schorera z Lince, zvon z roku 1704 od brněnského zvonáře Jana Křtitele Málka(36), rekvírovaný roku 1916 a zvon Daniela Baciniho z roku 1799, odvedený k válečným účelům v roce 1917.

Ne všechny zvony okresu jsou opatřeny jménem autora a u řady z nich nelze určit jednoznačně jméno zvonáře srovnáním s jinými zvony, což se týká především zvonů rekvírovaných, neboť prameny ani literatura nepodávají přesné popisy jejich nápisů ani výzdoby.

Pokud jde o vlastní nápisy na zvonech okresu Pardubice, nabízí se srovnání s rozбором písma a jazyka textů, který provedl J. Hejnic(31) na zvonech ze 14. - 16. století, zpracovaných v soupisech památek a v práci L. Kybalové (32).

Pravděpodobně nejstaršími ze sledovaných zvonů okresu jsou tři nedatované zvony, opatřené nápisy v gotické majuskule(33). Na základě Hejnicova rozboru lze stanovit přibližnou dobu jejich vzniku v období 14. - první pol. 15. století. Nejstarší doklad gotické minuskuly na území okresu je na zvonu z roku 1413 v Sezemicích(34). Text je shodný, s výjimkou jména svätce, s nápisem na zvonu z Veltlé z roku 1407, uváděného Hejnicem, i když způsob použití zkratk v textu není zcela totožný. Gotická minuskula se objevuje dále na všech zvonech v nepřetržitém sledu až do roku 1542, kdy se nalézá na zvonu Václava Faráře v Semíně první nápis kapitálou(35). Poslední nápisy gotickou minuskulí jsou doloženy na zvonu neznámého autora v Bohdanči z roku 1563(36) a na zvonu Ondřeje Kotka z roku 1581 v Hroní Rovni(37).

Srovnáme-li tyto výsledky s rozбором J. Hejnice zjistíme, že první nápis kapitálou v této oblasti nepatří zdaleka mezi nejstarší doklady tohoto typu (38) a gotická minuskula na zvonu Ondřeje Kotka z roku 1581 je již anachronismem /zvon téhož autora z roku 1576 v Ujezdě(39) nese nápis kapitálou/.

První nápis v českém jazyku je na zvonu Petra z Mýta ve Velinách z roku 1468/40). Zvony mistrů Ptáčků a Ondřeje Žáčka v této oblasti zastoupené mají všechny legendy latinské /poslední z nich je zvon Ondřeje Ptáčka z roku 1513 v Lipolticích(41) a nejmladší latinská legenda v této fázi je na zvonu mistra Jiřího z roku 1517 v Moravanech(42). Následuje řada výhradně českých nápisů, zahájena legendou na zvonu z roku 1519 v Mikulovicích(43) a ukončena zvonek Tomáše Klabala z roku 1591 ve Svinčanech(44). Jde celkem o 37 zvonů. Na zvonu z roku 1594 v Kojicích, který se roztavil při požáru místní zvonice v roce 1828, byl podle J. Nechvíle(45) nápis v německém jazyku a nápisy německé se objevují vedle české legendy na zvonech tzv. anonyma v Jezbořicích /1601/, Opatovicích /1601/ a Živanicích /1605/ a v kombinaci s českou a latinskou legendou na zvonu téhož zvonáře v Semíně /1606/(46). Zvony tohoto mistra v Bohdanči /1605/ a Třebosicích /1611/ mají nápisy české. Všechny zbývající zvony, vytvořené do roku 1620, mají legendy české /Horní Ředice 1616, Komárov 1616, Bohdaneč 1617/, pouze druhý zvon z Třebosic z roku 1611 má nápis latinský. O jazyku nápisů na zvonech z mladšího období bylo pojednáno výše.

Srovnáním Hejnicových výsledků jazykového rozboru vidíme, že na rozdíl od jiných oblastí Čech se v tomto teritoriu čeština velice záhy dostává do popředí a nepřetržitou řadu českých nápisových textů v rozmezí 1519 - 1591 lze považovat za jeden z dokladů o tom, jak český jazyk v oblasti východních Čech zdomácněl i v nápisech na zvonech, přičemž je třeba si také uvědomit, že v tomto případě sehrálo svoji roli i nekatolické obsazení farností, pro něž byly zvony zhotoveny.

Poznámky:

- 1) I. H l a v á č e k, Z nových cizích epigrafických publikací, AČ 3/1975, s. 161 - 165.
J. S z y m a ň e k i, Bádání o polské epigrafice, AČ 4/1975, s. 203-219.
- 2) I. H l a v á č e k, Die Mittelalterliche Epigraphik in der böhmischen Ländern nach dem Zweiten Weltkrieg, Mediaevalia Bohemica 3/1970, s. 293-3111.
- 3) M. F l o d r, Nápisy na středověkých zvonech, SPFFBU, C 20, 1973, s. 143-157.
M. F l o d r, Komplexní pojetí funkce zvonu v středověkých zvonových nápisech, SPFFBU, C 23-24, 1976-1977, s. 125-129.
M. F l o d r, Zásady popisu středověkých a novověkých epigrafických památek, SPFFBU, C 21-22, 1974-1975, s. 167-174.
- 4) Soupisy památek uměleckých a historických, vydávané od r. 1893 Archeologickou komisí České akademie věd a umění pro jednotlivé politické okresy v Čechách.
- 5) J. Nechvíle zpracoval přes 40 článků s popisem církevních objektů na Pardubicku, Holicku a Přeloučsku.
- 6) F. K. R o s ů l e k, Pardubicko-Holicko-Přeloučsko, Pardubice 1903-1926.
- 7) F. K. R o s ů l e k, Zvony a zvonice na Pardubicku, Pardubice 1919.
- 8) A. R y b i č k a, O českém zvonařství, Praha 1885.
- 9) L. D o m e č k a, Královéhradečtí konváři a jejich křtitelnice Hradec Králové 1935.
L. D o m e č k a, O plastické výzdobě na zvonech zvonařů královéhradeckých, Hradec Králové 1918.
L. D o m e č k a, Poznámky o zvonařích a konvářích královéhradeckých, Pam. arch. XXX/1918, s. 117-124.
L. D o m e č k a, Václav Farář a Václav Konvář v Hradci Králové, Pam. arch. XXII/1907-8, s. 587-588.
- 10) J. L e d r, Dějiny města Přelouče nad Labem, Přelouč 1926.
- 11) A. K o p e c k ý, Sezemice nad řekou Loučnou, jich minulost a přítomnost, Kutná Hora 1887.

- 12) A. Š a f a ř i k - O. P o s p í š i l, Holice. Obraz vývoje a současnosti, Holice 1920.
- 13) J. S a k a ř, Dějiny Pardubic nad Labem I-V, Pardubice 1920-35.
- 14) SÚAr Praha, fond Zemský Památkový úřad, kart. 53-54.
- 15) OA Pardubice, fond Arciděkanství úřad Pardubice, kart. 5, fondy FÚ Bohdaneč, Dašice, Dřítěč, Horní Roveň, Choltice, Kunětice, Lány na Důlku, Lipoltice, Moravany, Ostřetín, Přelouč, Rohovládova Bělá, Staré Ždanice, Turkovice, Vápno.
- 16) SOA Zámorsk, fond Biskupská konsistoř Hradec Králové, nezprac.
- 17) Materiály k rekvizicím zvonů najdeme rovněž v pamětních knihách farních, děkanských matrikách a v agendě ostatních biskupských konsistoří v Čechách a na Moravě.
- 18) A. P o d l a h a, Ze schůzí Archeologické komise při České akademii 1916. Plenární schůze konaná 18. září, Pam. arch. XXVIII/1916, s. 183-184.
- 19) K. Chytil, Zpráva o záležitostech soupisu zvonů, Pam. arch. XXVIII/1916, s. 257-259, Pam. arch. XXIX/1917, s. 297-300.
K rekvizicím dále Z. W i r t h, Rekvizice zvonů, Pam. arch. XXIX/1917, s. 103-104, 194-195.
- 20) viz SÚAr Praha, fond Zemský památkový úřad, kart. 57-65.
- 21) Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1917, Praha 1918.
- 22) SOA Zámorsk, fond Biskupská konsistoř Hradec Králové, nezprac.
- 23) srov. L. K y b a l o v á, Pražské zvony, Praha 1958, s. 84.
- 24) A. R y b i č k a, O českém zvonařství, c.d., s. 50-51.
E. L e m i n g e r, Zvonařský rod Klabalů, Pam. arch. XVII/1896-1897, s. 23-36.
- 25) Ke zvonařství v Hradci Králové viz pozn. č. 9.
- 26) K. C h y t i l, Mistr Tomáš Jaroš z Brna, Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1917, Praha 1918, s. 20-28.
Z. W i n t e r, Zvonařové z Cinperka, Pam. arch. XVII/1896-97, s. 443-450.
L. K y b a l o v á, Pražské zvony, c.d., s. 60-65.
- 27) B. P r o f e l d, Zvonárna a zvonaři v Náchodě v XVII. stol., Náchodské listy, roč. VII/1918, č. 10.

- 28) K. H e r a i n, Anonymní zvonář východočeský kol roku 1600, Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1917, Praha 1918, s. 45-52.
- 29) M. K r a t o c h v í l, Zvonář Pricquey, Pam. arch. XXII, s. 467.
A. R y b i č k a, O českém zvonářství, c.d., s. 41-42.
- 30) Srov. J. H e j n i c, Nápisý na českých zvonech ve 14. - 16. století, ČNM, roč. 129/1960, s. 1-33.
- 31) Tamtéž.
- 32) L. K y b a l o v á, c.d.
- 33) Selmice, kostel sv. Vavřince, v. 67cm, ø 72 cm.
Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis gotickou majuskulí. Přímó pod nápisovým pruhem jsou na pláští ploché a málo výrazné reliéfy, z jedné strany Madona s dítětem, z druhé strany Krucifix; na věnci zvonu je další plastická lišta. Pod reliéfem Madony je další majuskulní M.
Nápis: + B S C H M + D E P C M + S O D S E Y O + B D S O M
P B + O H M D B E +
Vysoké Chvojno, kostel sv. Gotharda, v. 77cm, ø 75 cm.
Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis gotickou majuskulí. Nad věncem zvonu je další dvojice plastických lišt a věnec zdobí jedna lišta.
Nápis: + CASPAR . BALTASAR . MALCHIOR . LVCAS . MARCVS .
MATHEVS . IOHANNES . HILF . M
Lepějovice, kostel sv. Michala, v. 50 cm, ø 62 cm.
Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis gotickou majuskulí.
Nápis: MARIA . MATER . GRACIE . MISERICORDIE .
- 34) Sezemice, zvonice u kostela Nejsvětější Trojice, v. 52 cm, ø 52 cm.
Pod čepcem je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis gotickou minuskulí. Pod nápisem je pás rostlinných ornamentů a na věnci zvonu jedna plastická lišta. Ucha zdobí dvě řady pletenců.
Nápis: año dm . m^o . cccc^o . xiii^o . fusa . e . ñ . cāpāā .
ad hōē . scti . wecēs .

- Poznámka: slova jsou oddělována liliemi.
- 35) Semín, kostel sv. Jana Křtitele, v. 65 cm, ø 85 cm.
Na krku zvonu je v nápisových pruzích tvořených třemi plastickými lištami dvouřádkový nápis kapitálou, plášť je zdoben reliéfem Madony. Ucha zvonu nesou copovitý ornament. Zvon byl 25.8.1916 rekvírován, podářilo se jej však vrátit zpět.
Nápis: LETA . BOZI . M . V . XLII . SLIT . GEST . TENTO .
ZVON . KECZTI . A . KCHWALE . PA^V . BO^V . /SKRZE . WACZLA-
WA . KONWARZE
Poznámka: slova jsou oddělována liliemi a ozdobnými listy, písmena Z, S, N, jsou kladena opačně, střední dřík písmene N je nasazen opačným směrem a písmeno Z má střední dřík.
- 36) Bohdaneč, kostel sv. Maří Magdaleny, v. 65 cm, ø 73 cm.
Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis gotickou minuskulí, končící na pláští pod pruhem. Plášť nese dva ploché, snad mincovní medailonky, ucha jsou zdobena pletencem. Nad věncem zvonu je další dvojice plastických lišt.
Nápis: tento zwon dielan gest ke czti a chwale panu bohu za starssych pana yana slowaka aya /na pabiczka 1563/
37) Horní Roven, kostel sv. Kateřiny, v. 90 cm, ø 98 cm.
Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis gotickou minuskulí, slova jsou oddělována liliemi a růžicemi. Nápis pokračuje dalšími čtyřmi řádky pod pruhem a je zakončen čtyřmi nezřetelnými medailony, z nichž dva jsou bezpečně mincovní. Stejná čtveřice medailonů zakončuje text v nápisovém pruhu. Ucha zvonu jsou zdobena pletencem.
Nápis: . tento . zwon . udielan . gest . u wonarzyec .
kotka . zwonarze . nahorach . kutnach . / . woley .
kdyz . se zwonity . bude . aby . se . / . lide .
snazyly . aslowa . / bozyho . poslaucha . / . ly .
letha panie / . 1581/
38) Podlo J. Hejnice, c.d., jsou nejstarší zvony s tímto písmem doloženy již počátkem 16. století /nejstarší v Kunžaku 1505/.

39) Újezd, zvonice u kostela P. Marie, v 86 cm, ø 113 cm.
 Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis kapitálou, slova jsou oddělována růžicemi. Nápis končí pod pruhem ve třech řádcích pod sebou a zasahuje do pásu visícího ornamentu, lemujícího nápisový pruh. Plášť je na obou protilehlých stranách ozdoben reliéfy Kalvárie, doplněnými mincovními medailony. Nad věncem zvonu je další dvojice plastických lišt a ornament.

Nápis: TENTO . ZWON . VDIELAN . GEST . ZDOWOLENIM . PANA .
 WILIMA . ZLIHO . KNIEZE . ZWELKIHO . LIPNA . TOHO .
 CZIASV . HEITMANA . GE / HO . MILOSTI . CZISARZSKE .
 PANSTVÍ . CHLVMECZKIHO . VMISTRA . WONDREGE . KOTKA .
 ZWONARZE . NAHORACH . GOTNACH . LE / . TA . PA / .
 NIE . / 1576

40) Veliny, zvonice u kostela sv. Mikuláše, v. 51 cm, ø 54 cm.
 Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis gotickou minuskulí. Nad věncem zvonu je další plastická lišta, ucha jsou zdobena pletencovým ornamentem.

Nápis: anu dominy mcccclxiiii. panu bohu ek czti . petr
 z myta .

Poznámka: v označených místech jsou slova oddělována liliemi.

41) Lipoltice, kostel sv. Matouše, v. 71 cm, ø 78 cm.
 Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis gotickou minuskulí. Věncem zvonu zdobí další plastická lišta.

Nápis: hec campana fusa est ad laudem dei per andream dictum
 ptaczek in montibus cut anno domini mccccxiii

42) Moravany, kostel sv. Petra a Pavla, v. 80 cm, ø 78 cm.
 Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi plastických lišt nápis gotickou minuskulí, slova jsou oddělována liliemi a křížky. Nad věncem zvonu je další plastická lišta.

Nápis: hoc . op . fctm̄ . per . me . georgiū . año dō m^occcc^o
 xvii ad honorē . om̄ipoteři . deo . et . s . petro

43) Mikulovice, kostel sv. Václava, v. 78 cm, ø 78 cm.
 Na krku je v nápisovém pruhu tvořeném dvojicemi lišt plastických nápis gotickou minuskulí, slova jsou oddělována liliemi a křížky. Nad věncem zvonu je další dvojice plastických lišt.

Nápis: wegymeno - pana . krysta . slyt . zwon . do mykula-
 wyz . ato . anno . do . mo . ccco . cxo . ixo .

4) Svinčany, kostel sv. Vavřince, v. 115 cm, ø 112 cm.
 Pod čepcem zvonu je ornamentální pás, pod ním na krku je třířádkový nápisový pruh tvořený dvojicemi plastických lišt s nápisem kapitálou /1. nápis/, plášť zvonu nese z jedné strany v rámečku z rostlinných rozvilin nápis kapitálou /2. nápis/. Pod tímto rámečkem je medailon s monogramem autora /3. nápis/. Ucha zvonu jsou hladká, srdce nese iniciály a letopočet /4. nápis/.

Nápisy: 1/ TENTO ZWON GEST LETA 1591 VDIELAN NA WIECZIM DILE
 NAKLADEM VROZENEGO PANA GYZRIKA MLADSSIOHO /
 /GERSSTORFA A NA SCHOLTICZICH A S POMOCI WSSEGH
 OSADNICH K TEMVZ ZADVSSY NALEZIEGICYM TOMASS ZWON
 /ARZ NA HORACH KVTNACH

Poznámky: písmeno N, Z mají opačně nasazený střední dřík
 2/ A HLAS WOLAGICI /HO NA PAVSSTI SPR/ AVTE CESTV
 PANIE/ 1 5 9 1

3/ T

4/ I H S /T.D.M/ PSA^o/ 1780

5) J. N e c h v í l e, Filiální chrám P. sv. Petra a Pavla
 v Kojicích, Method VII/1881, s. 89-91.

6) Tzv. anonym vytvořil bohatě zdobené zvony umělecky velmi hodnotné, zdobené na čepci a krku pruhy listových rozvilin a rokeji, nápisový pruh na krku zvonů je lemován ve spodní části pruhem akantů. Plášť bývá zdoben reliéfy a nápisovými kartušemi, nad věncem zdobí zvon plastické lišty a věncem nese opět ornamentální zdobení nebo pás s figurálními výjevy. Ucha zvonů jsou zdobena pletencovými ornamenty a završena postavami satyrů.

**Z DĚJIN ČESKO - SLOVENSKÝCH VZTAHŮ NA
KRÁLOVÉHRADECKU
V LETECH 1884 - 1914**

Jindřich Francek

Rakousko - uherské vyrovnání, k němuž došlo v důsledku hluboké krize habsburské monarchie, přerušilo poměrně slibný rozvoj slovenského národního života. Maďarské vládnoucí kruhy se staly suverémem v nově vytvořené zemi a začaly cílevědomě organizovat centralizovaný stát jediného národa. Svého cíle mohly dosáhnout pouze omezením politických práv nemaďarských národů a důslednou maďarizací. V tomto duchu bylo přebudováno i školství. Zákonem z roku 1868 byl vytvořen jednotný systém základního školství, jehož učební osnovy umožňovaly úspěšnou maďarizaci dětí a potlačování jejich národního povědomí. Základními předměty byla gramatika, vlastivěda a občanská nauka, jejichž učebnice psané slovensky byly naplněny maďarskou státní ideologií.

Cílem úpravy středních škol bylo naplnění hesla, aby "tót iskola Magyaországban agyrem". (1) Slovenština se vyučovala jenom v nižších třídách středních škol, a to ještě jako nepovinný předmět. Snahou bylo tento mateřský jazyk Slováků ze středních škol vymýt. Zpočátku to ovšem nebylo dosti dobře možné z toho důvodu, že na střední školy přicházeli žáci ze základních škol se slovenským vyučovacím jazykem.

Reakcí studentů na maďarizaci byly různé projevy národního povědomí, jako např. sdružování do skupinek, v nichž se pěstovala slovenština, četla slovenská literatura apod. Je pochopitelné, že tyto skupinky byly vyhledávány a trestány, často i vyloučením ze školy. Trnem v oku vládních kruhů a maďaronů byly "bašty panslavismu", tj. slovenské střední školy. Jejich likvidace, jakož i likvidace Maticе slovenské, byla dílem Kolomana Tiszy a jeho přívrženců. Aby bylo zachováno zdání ústavního postupu, vláda maskovala útok organizováním akce zdola, od zastupitelských orgánů. Zvolenský podžupan Béla Grünwald si nechal župním výborem odhlasovat petici proti slovenským gymnáziím, kterou odeslal ministrovi školství Trefortovi. K jeho akci se pak přidaly i další župní výbory. Po souhlasu církevních orgánů - jednalo se o patronátní církevní

gymnázia - vláda zrušila dne 20. srpna 1874 revúcké gymnázium, 20. prosince gymnázium v Kláštoře pod Znievom a 5. ledna 1875 gymnázium v Martině.

Po zrušení slovenských středních škol došlo ještě k likvidaci Maticе slovenské, celonárodní vědecké, kulturní a osvětové instituce. Obranné akce podniknuté proti tomuto rozhodnutí nebyly nic platné; na interpelaci srbského poslance Miletiče ministrerý předseda Koloman Tisza cynicky odpověděl, že on žádný slovenský národ v Uhersku nezná (2).

Koncem sedmdesátých let došlo k dalšímu zosřtení maďarizační politiky. Béla Grünwald zcela otevřeně vyzýval vládnoucí kruhy, aby k maďarizaci Slováků využívaly všech prostředků (3). A tak v roce 1879 bylo uzákoněno povinné vyučování maďarštiny i na nemaďarských národních školách. Proč tomu tak bylo, objasňuje lapidárně F. Halász v knize Allami népoktatás vydané v roce 1902 v Budapešti, v níž píše, že pro vytvoření jednotného národního maďarského státu je "... důležitým činitelem lidová výučba, protože jest nejjistějším prostředkem k rozšíření vlasteneckého ducha a maďarské řeči". (4)

Jedním z nejhroznějších činů maďarizační politiky bylo zcela jistě násilné odnětí slovenských dětí rodičům a jejich převezení do Uher, kde byly přidělovány maďarským rolníkům. V letech 1887 - 1888 tak bylo vyvezeno na pět stovek dětí, z nichž ovšem značná část utekla zpět domů.

Lze říci, že maďarizační politika ve školství byla poměrně úspěšná. Na Slovensku neexistovala v posledních desetiletích minulého století žádná střední škola se slovenským vyučovacím jazykem a tento jazyk byl vytlačován i ze slovenských národních škol. Béla Grünwald byl jistě spokojen, když psal tato slova: "... škola maďarská je velký stroj: z jedné strany do něho házíme sta slovenských dětí, z druhé strany nám vrací Maďary". (5)

Poslední velkou akcí vládních kruhů byly tzv. apponyiovské školské zákony, jejichž důsledné uplatňování mělo mít za následek úplné vyhlazení nemaďarských národů v Uhersku.

Je pochopitelné, že za takové situace se zraky utlačovaných Slováků obracely k ostatním Slovanům, zejména k těm nejbližším, k Čechům, a to zejména tehdy, když se ukázaly veškeré pokusy o

zřízení slovenských škol jak na Slovensku, tak na Moravě jako nereálné. Do Čech přicházeli dostudovat jak vyloučení studenti z maďarských škol, tak ti, kterým to dovolily finanční poměry jejich rodičů. Nakonec totiž nešlo o otázku, jestli mládež bude studovat na školách českých nebo maďarských, ale o to, zda na českých nebo na vůbec žádných (6).

V odborné literatuře se často zdůrazňuje, že největší význam ze slovenských studentů v Čechách měla vysokoškolská mládež studující na Karlově univerzitě v Praze (7). Domnívám se, že dosud nebyla v plné míře zhodnocena úloha středoškolské a učňovské mládeže, která si v Čechách utvzovala své národní povědomí a pak je doma rozšiřovala drobnou prací mezi lidem. Velkou aktivitu v posilání právě této mládeže do českých škol vyvíjeli hlásitelé, a z nich zejména skalický lékař a známý politický pracovník dr. Pavol Bleho (8).

Z maďarské strany bylo často poukazováno na to, že je nutné zamezit studiu Slováků v Čechách a na Moravě. Neměly se nostrifikovat nejen vysokoškolské tituly, ale rovněž se mělo znemožnit uplatnění řemeslníků, kteří byli v učení v Čechách nebo na Moravě (9).

Nicméně Slováci nadále chodili na české a moravské školy, i když jejich uplatnění doma bylo mnohdy velmi problematické. Tento vývoj přispěl k tomu, že slovenská školská otázka byla v prvních letech tohoto století velmi aktuální, a byla řešena na četných poradách Čechů a Slováků, zejména na tzv. československých poradách v Luhačovicích. Diskutovalo se o zřízení slovenské dvou- třídní obchodní školy v Uherském Hradišti, o vytvoření školské mateřice slovenské, o zřízení slovenského internátního gymnázia ap. Zůstalo ovšem jen u diskusí a před první světovou válkou nebyla tato otázka úspěšně vyřešena.

První světová válka přerušila cílevědomé maďarizování Slováků, kteří nebyli na jejím počátku asimilováni tak, jak si to maďarské vládnoucí kruhy představovaly. Politický vývoj během války potom Slovákům umožnil, aby se stali samostatným národem a aby po tisíciletém odloučení vytvořili společně s Čechy jeden politický útvar, Československou republiku.

Slovenští studenti královéhradeckých středních škol

Jedním z míst, kam slovenští studenti pospíchali pokračovat ve studiích či je dokončit, bylo i město Hradec Králové, známé uplatňováním myšlenky slovanské vzájemnosti již dříve (10). Rok 1884 znamená v jeho dějinách kromě počátku boření hradeb a všestranného rozvoje města i významný mezník v oblasti československých vztahů. Do té doby byly styky se Slováky více méně náhodné, neorganizované (11). V roce 1884 přichází do Hradce Králové Ivan Fajnor ze Senice, aby zahájil studium Slováků na hradeckých středních školách.

Slovenští studenti byli převážně evangelického vyznání a stávali se chovanci Lutherova ústavu v Hradci Králové, který zahájil svou činnost 15. září 1883. Tento ústav byl zařízením evangelické církve a plnil funkci internátu. Chovanci v něm bydleli, stravovali se a odtud docházeli do středních škol. Jeho úkolem bylo vychovat evangelické církvi novou inteligenci; z toho důvodu byla dávana přednost studentům gymnázia a učitelského ústavu (12).

Položme si otázku, jaký byl vztah ústavu ke Slovákům. Můžeme hned odpovědět, že v každém případě kladný. Vždyť jeho zakladatel, později senior a superintendent Karel Lány (13) byl původem Slovák, který dobře znal situaci na "Hornej zemi" a snažil se svým druhým pomoci. Lze to dobře dokumentovat na případu faráře Bohuslava Laciaka (14), který byl v osmdesátých letech postižen perzekucí.

Laciak byl v té době farářem v Mičině u Baňské Bystrice, a nedbal nařízení o užívání maďarštiny. Počátkem roku 1884 napsal svému nadřízenému, senioru Mockovčákovi dopis slovensky. Když mu byl vrácen nevyřízený, odebral se Laciak k seniorovi osobně a při vzniklé hádce jej inzultoval. Senior vše oznámil jak seniorátnímu dozorcí, který ihned svolal konvent, tak světskému soudu. Ten jej odsoudil k pokutě 500 zl. Horší to bylo s výrokem konventu, jímž zbavil Laciaka úřadu. Generální konsistoř pak ještě rozšířila usnesení konventu na celé Uhry. Tu nabídl pomocnou ruku senior Lány z východních Čech a na doporučení seniora Baltíka z Liptovského Mikuláše přijal Laciaka za pomocného katechetu a později za správce Lutherova ústavu. Po počátečním vzhálení mu udělil superintendent Molnár v Praze právo k vyučování náboženství na hradeckých školách a lekcí ke kázání v Lutherově ústavu. Církevní

... kde ve Vídni, ale toto jmenování neschválila a intervence Molochovi a Lányho byla bezvýsledná. Také jednání o Laciakově působení ve Slezsku bylo neúspěšné. Nešťastný Laciak nakonec využil nabídky ze Spojených států amerických, kam jej zvali českomoravští evangelici. Od roku 1888 působil jako farář ve Wesley na státě Texas. Žil tam zřejmě spokojeně, avšak ne dlouho. V roce 1891 se totiž postřelil a na následky zranění zemřel.

Mezi chovanci Lutherova ústavu bylo v letech 1884 - 1914 na dvacet Slováků přesto, že byl ústav na Slovensku poměrně málo známý. Pro poznání důvodů, proč slovenští rodiče posílali své děti až do východních Čech, ale i pro poznání tehdejší situace na Slovensku, by byly výtečným historickým pramenem dopisy slovenských rodičů. Spolu s ostatními písemnostmi Lutherova ústavu však vzaly ze své zřejmě na počátku druhé světové války (15). Výtahy z nich zveřejnil v roce 1933 Rudolf Řičan v poznámkách své knihy o tomto ústavu. Z nich se dovídáme, že již v roce 1884 se informuje senický advokát Štefan Fajnor o možnosti přijetí svého syna: "... poněvadž by som rád svojho syna dal pod dobrú opateru a prísny dozor" (16). S Luthoerovým ústavem a úrovní hradeckých středních škol byl zřejmě spokojen, protože během několika dalších let přišla studovat do Hradce Králové i ostatní Fajnorovi synové.

Vladimír Kutlík, syn slovenského advokáta Vendelína Kutlíka, byl vyloučen ze všech uherských gymnázií pro "panslávské rejdy" a proto se stal v roce 1895 chovancem Lutherova ústavu a v Hradci Králové dokončil úspěšně svá středoškolská studia.

Jozef L. Holuby, farář v Zem. Podhradí poslal do ústavu svého svěřence Jiřího Nerada v roce 1893, a píše o něm Lánymu: "... rád bych byl tomu, kdyby teologem se stal; jenže pak u nás pro panující smýšlení rozhodujících kruhů sotva by mohl na bohosloveckém ústavě studovat, neboť zde je maďarština věcí nejhlavnější. Jestli ale Nerad, jako pevně doufám, s dobrým prospěchem u vás gymnázium skončí, mohl by teologii studovat ve Vídni a pak by se proňho našlo místo i ve vaší polovici říše anebo jinde mimo Uher. Na konferenci před destriktuálním konventem píchl jsem do vesího hnízda s návrhem trenčanského seniorátu: aby se profesorům teologie prešpurské vyslovilo zazlení pro občasné perzeku-

ce slovenských žáků a cestou generalního konventu, aby se vedlo proti těm profesorům disciplinární vyšetřování. Máme beztoho málo bohoslovců a když Slovak ustavičným ostudem vyšetřoven bývá ve školách, bude jich ještě méně". (17)

Ivan Daxner z Tisovce píše dne 5. září 1902: "... já uos si dal deti zo zásady na školy české. Oba najstarší synovia boli na českej reálke hodonínskej. Záleží mi na tom, aby som deti svoje aj naďalej v českých školách vychovával, ale v duchu evanjelickom udržať a upevniť mohol. Hodonín je ku tomuto druhému cieľu miesto neprímerané, a preto chcel by som jich dať ku vám". (18)

Emerich Manica z Tisovce zase děkuje za přijetí syna a listostivě píše: "... smutně to pre nás rodičov slovenských, že dietky naše, aby Molochovi nepadli do hrtana, za vzdelaním musia utekať z vlasti a my v našom nešťastí šťastni v povedomí rozsiahlej rodiny slovanskej a zvlášt' najbližšej nám, v slávnom národe českom, ku ktorému sa s dietkami našimi v uprímnej dovere utekáme. Vďaka i väčšie trovy snášame, ač nám to príkro padá, zvlášt' mne, ktorému všemohúci Pán obdaril 14 dietkami, z ktorých 10 ži- vých". (19)

Že se vycházelo Slovákům vstříc dokazuje i to, že v jednom případě byl do ústavu přijat jako chovanec Slovák - katolík (20).

Problémem, s nímž se v Hradci Králové setkávali téměř všichni slovenští studenti, bylo přizpůsobení se osnovám rakouských středních škol, které byly odlišné od osnov škol uherských. Správa Lutherova ústavu proto upozorňovala na to, že poměrně bez nesnází lze vstoupit pouze do prvních tří tříd středních škol (21). Stávalo se totiž nezdárka, že tento problém byl samotnými studenty podceňován, a že po velmi důvěrném seznámení s ním opouštěli někteří studenti královéhradecké školy ještě před dostudováním.

Na gymnáziu studovalo v sledovaném období devět slovenských studentů, chovanců Lutherova ústavu. Z nich však pouze tři studia dokončili. Byli to Kryštof Chorvat, Vladimír Kutlík a Jiří Nerad (22).

Na reálce byla situace složitější. Zde studovalo několik Slováků, které můžeme rozdělit do tří skupinek. Do první patřili chovanci Lutherova ústavu, z nichž prvním byl Peter Bulla, který tu absolvoval první a druhý ročník. V roce 1886 sem přišel do šestého ročníku Cyril Fajnor, který o rok později maturoval.

V letech 1902 - 1903 studoval na reálce Ivan Marko Daxner. Posledním z chovanců Lutherova ústavu byl Ivan Manica, který navštěvoval reálku v letech 1902 - 1903. Jak bylo toto studium pro Slováky obtížné, vidíme z toho, že pouze jeden z nich ukončil školu maturitou. Druhou skupinku tvořili ti Slováci, jejichž rodiče dočasně pracovali na Královéhradecku. Patřili do ní Josef Mihály, Karel Watzek a Otto Parma. Konečně do třetí skupinky řádíme Slováky, kteří přišli do Hradce Králové z iniciativy rodičů mimo Lutherův ústav. Z nich jmenujme bratry Kresáky, Cyrila a Svatozára, kteří zde absolvovali jeden ročník.

Statistické tabulky výročních zpráv nám, ale podávají přehled o více Slováciích, než je těchto devět jmenovaných. To je ovšem omyl, protože to nebyli Slováci, nýbrž Češi. Za Slováky zde byli totiž považováni jak Češi v Uhrách narození a bydlící v sledované době již na Královéhradecku, tak děti českých rodičů, kteří za se v té době působili v Uhrách. Patřili mezi ně např. Ladislav Kořen, Eugen Nepeřený, Eugen Žid, Viktor Žid, Rudolf Schneider, Richard Matějka, František Hladěna a další(23).

Na obchodní akademii se vyskytovali slovenští studenti až v předvečer vypuknutí první světové války. Jejich příchod souvisel s aktivizací slovenské buržoazie, která začala s pomocí české buržoazie organizovat na Slovensku hospodářský život, pro který bylo potřebné vychovat vzdělané úředníky(24).

Na hradecké obchodní akademii studovalo sedm chovanců Lutherova ústavu, z nichž však ani jeden svá studia zde neukončil. V několika případech tomu byla na překážku přílišná obtížnost studia, jiným zase studium přerušila první světová válka. Nejnedanější z nich, Matěj Jančo opustil školu z politických důvodů(25). Při obchodní akademii byla zřízena dvouletá dívčí obchodní škola, kterou absolvovala Viktorie Jančková z Ružomberku(26).

V roce 1907 bylo v Hradci Králové založeno dívčí lyceum, jež mělo poskytnout dívkám vyšší vzdělání. Již v roce 1909 na něm studovaly dvě Slovenky, Viera Kubányová a Helena Mattušová, které prošly všemi ročníky a své studium úspěšně zakončily v roce 1915. V téže roce byly přijaty do pátého ročníku další dvě studentky, Františka Kalinová a Aloisie Rigellová, nejlepší ze slovenských studentek. Pozoruhodné je, že zatím co první tři studentky

dostaly při zkouškách běžné otázky, Rigellová maturovala vylučně ze slovenské problematiky(27).

Slovenští žáci zimní hospodářské školy v Kuklenách

Dalším významným střediskem vyhledávaným slovenskými žáky byla zimní hospodářská škola v Kuklenách(28), na níž začínají studovat v roce 1909 a to na základě koncepce vytvořené dr. Vannickým, členem kuratoria školy. Podle ní mělo být Slovákům umožněno odborné vzdělání pod tou podmínkou, že chlapci budou bezplatně bydlet a stravovat se u hradeckých rolníků po celé dva roky. Celá akce byla vedena dvěma pohnutkami, jednak snahou pomoci Slovákům, jež však nebyla hlavní, a jednak snahou vyřešit stálý nedostatek pracovních sil v zemědělství. Zde se jim navíc skýtala možnost levné pracovní síly.

V krátké době získal dr. Blaho na Slovensku třiatřicet chlapců, s nimiž přijel dne 31. října 1909 do Hradce Králové. Byli slavnostně uvítáni starostou města dr. Ulrichem, který je provedl městem. Redaktor Ludových novin Anton Štefánek potom odejel s devíti chlapci do Opočna, kde měli studovat na tamější hospodářské škole. Večer téhož dne byl uspořádán slavnostní večer v Kuklenách na počest slovenských přátel. Ve svém prosluvu poukázal dr. Blaho na problémy slovenského národního hnutí, akcentoval důležitost vzájemných styků a zdůraznil, že není mnoho platná neplodná pasivita spočívající v pouhém obdivování krojů a slovenských národních písní. Akci královéhradeckého rolnictva přivítal jako počátek nové epochy v kulturním a hospodářském vývoji Slovenska(29).

Jak byli slovenští chlapci spokojeni s přijetím ve východních Čechách, jasně vysvitá ze zachovaných dopisů. František Michálek psal hned po příjezdu do Kuklen, 1. listopadu 1909 rodičům: "... za stoliček sedám, pero papír hledám a přitom si rodičové na vás tu vzpomínám. Prv než začnem psáti, musím kresťanské pozdravení dáti: Pochválen Pán Ježíš Kristus. Srdečný pozdrav od Františka Michálek. Milí rodiče, na vedomí vám dávam, že sem se sem šťastlivo dostal a to tak slavno, že mi to je až lúto, jak nás všade vítali. Šeci nám volali na slávu. V sobotu sme sedali o 7 ráno a o 11 sme byli v Brne a večer o

4 v Pardubicách. Tam nás už čekali na štacione, jeden vyslanec mjeský pán a mnoho iných pánů. Tam sme dostali dobrú večeru darmo, a dobrý nocleh. Večer došli pro nás, aby sme išli na divadlo, tak sme tam išli, také darmo. Potom nás povodili po mjestě, šecker nám poukazovali. Ráno sme dostali snídane darmo. Potom nás povodili po mjestě, šecker nám poukazovali. Ráno sme dostali snídane darmo. O půl 10 sme sedli v Pardubicách, o 11 sme byli v Královém Hradci. Tam nás už také čekali na štacione dva vyslanci, náš direktor, učitel a vyše sta druhých, všelijakých pánů. Tam držali řeč, aj Blaho. Potom nás zavedli do jednoho hotelu, tam sme dostali obed a večer sa sešly celé Kukleny do jednoho hotela, tam nás vítali tam držali ti vyslanci řeč, aj Blaho. Tam sme dostali jest a pit kolko sme sceli. Potom došli pro nás ti páni, u kerých sme, v kočoch. - A keď bych vám to mjel všetko písať, jakí sme tu vzácni, nemám tolko peněz na papír. Toto je enem neco, a ešče vám píšem, jak sme daleko. Za 12 tunelami a 45 štacionami. Možete si myslet, že to je dost daleko. Není to tak, jak to vyprávjali doma, že se ideme za bírešov, alebo že nám nebude nikdo darmo dávať jest. Tu sú celkom inačí lidé jak u nás. Tretího začnem chodit do školy a budem mjet školu ráno od 8 do 12 a od 12 do 3. Jak sa budeme učit a čeho, to vám budem písať až neskor. Na kvartíri sem u jednoho velice bohatého pána v jednom majeri, ale ne za bíreša, jak to vyprávjali doma. Mje tak dobre ešče jakživ nebolo jak mi je tady. Ani si nežádám, aby mi lepší bylo, jak mi je. Kust mám dobrý, každý den pět rázů dostanem jest tolko, že to ani zest nemožem. V jednej izbe som sám, léhám na posteli v samých duchnách"(30). Tak si František Michálek pochvaloval počátek svého pobytu ve východních Čechách a u rolníka Jana Kučery ve Svobodných Dvorech. Také Andreji Ovečkovi se tady líbilo. Rodičům píše 1. listopadu 1909, že "... je tu veselo, je tu tak veselo, že kebych doma nemjel nic, ani bych dom nešel"(31).

Již po několika týdnech pobytu Slováků na Královéhradecku se ukázalo, že koncepce dr. Vanického je vratká, že slovenští chlapci asi nesplní své závazky k dvouletému životu v Čechách. To ostatně před jejich příchodem předvídal ředitel kuklenské školy B. Michálek a upozorňoval na to dr. Blahu, snažil se jej přimět k opravdu pečlivému výběru zájemců(32).

Chlapci, poprvé tak daleko od domova začali záhy trpět nostalgii, touhou po návratu domů. Tak třeba Jan Čárský by tu i zůstal, ale neví "čo povedia tatíček a mamička". Jinak je mu tu veselo, ale"... len čo zmyslí na ten gbelský kruh a na tých kamarátov, čo tam tancujú a sa zabávajú", je hned po veselosti(33). Dr. Blaho ve snaze alespoň částečně ukojit jejich touhu po domově, a zároveň ubezpečit rodiče o tom, že se dětem nevede špatně, že v Čechách nejsou "za bírešov", zorganizoval hned na počátku roku 1910 výpravu slovenských rodičů na Královéhradecko. Dne 12 února 1910 s ním přijelo deset otců a dvě matky(34). To však bylo málo platné. Školní rok skončil a většina Slováků odjela domů, vždyť přece na jaře je doma práce nejvíce. Je proto pochopitelné, že v následujících letech nebyli hradečtí rolníci ochotni brát si Slováky na byt a stravu(35). Kde hledat chybu, proč zpočátku velkolepá akce královéhradeckých zemědělců skončila vlastně fiaskem?

Hradecký slovakofil, profesor Dominik Filip nám na naši otázku odpověděl již v roce 1912: "... nechci říci, že by byla všechna vina na Slováciích, ale myslím, většinou"(36). Zdá se, že organizování celé akce nebyla věnována náležitá pozornost, a proto oprávněně kritizuje Š. Jančák tuto činnost Blahovu slovy: "... čo svojou horlivosťou na jednej strane docielil, na druhej strane nedostatkom presnosti a účelnej organizácie sám zničil"(37).

Domnívám se, že vlastní příčinou tohoto neúspěchu byla sama koncepce, která byla zaměřena na získání levné pracovní síly, a která zřejmě podcenila subjekt s nímž počítala, totiž slovenské chlapce, některé sotva čtrnáctileté. Ti se nechali doslova vytrhnout z rodinného prostředí a nedokázali se smířit s tím, že domů pojedou až za dva roky.

V Opočně byla situace obdobná. Když dr. Blaho rozeslal dotazník o možnosti umístění slovenských žáků, odpověděl mu ředitel opočenské hospodářské školy, že nemůže nikoho přijmout do internátu a rolníci "... nechtějí o bezplatném ubytování a živění jich ani slyšet, a také se není čemu divit. Mladíci oni nechají se zde přes zimu bezplatně žít, a jakmile zjara nastane práce v poli ... že by se mohli odměnit rolníkům, ujedou domu".

(38). Tak se ospravedlňovaly i jiné školy(39).

Protože se královéhradecká akce tedy neosvědčila, bylo studium Slováků na hospodářských školách v Čechách a na Moravě organizováno jiným způsobem(40). V Kuklenách, v "eldorádě Slováků" studovalo v letech 1909 - 1915 celkem šestadvacet Slováků, o jejichž životě tady mnoho nevíme, protože archivní fond školy se dochoval jen torzovitě. Z výročních zpráv se dovídáme, že bývalo zvykem pořádat tzv. rozpravy. Žáci se jednou týdně sešli, aby si vyslechli přednášku svého spolužáka, a pak o daném tématu pobesedovali. Jejich úkolem bylo "... překonati ostýchavost při veřejném vystupování a zjednati si nutný cvik ve stručném, souvislém, po možnosti uhlazeném a jasném pronášení myšlenek"(41).

Rozprav se od počátku účastnili také slovenští žáci, kteří tak využívali možnosti informovat své české kamarády o slovenských poměrech. Tak např. v školním roce 1910 - 1911 bylo evidováno celkem patnáct přednášek Slováků, z nichž čtyři byly věnovány slovenským tématům. J. Macháček přednášel nejprve obecně o poměrech na Slovensku a později o vzdělání slovenské mládeže, J. Kovár o chovu dobytka na Slovensku a J. Pihorňa o příčinách zaostalosti slovenských rolníků(42). V školním roce 1911 až 1912 přednášeli Slováci třikrát o slovenských tématech. J. Macháček navázal na Pihorňovu rozpravu z minulého roku o zaostalosti slovenských rolníků., J. Pihorňa věnoval pozornost vývoji hospodářského školství v Uhrách a V. Polák hovořil o chovu domácího dobytka(43). V dalším školním roce přiblížil slovenské poměry posluchačům J. Duchoň(44), a v roce 1914 si připravil svůj příspěvek o slovenském školství M. Nosek(45). I když známe tyto rozpravy vlastně jen podle názvů, lze soudit, že přispívaly k hlubšímu poznání obou národů a napomáhaly jejich sbližování v drobných kroužcích zemědělské mládeže.

Slovakofilství v Hradci Králové

Slováci se v Hradci Králové těšili mimořádné pozornosti a podpoře. Již v roce 1839 musel básník J. M. Hurban tady "... rozprávěti o ... národním životu v Uhřích. Zanimalyť srdce české důležitosti slovenské, jako zánimají bratry a sestry dů-

ležitosti bratrské a sesterské"(46). Podobné svědectví vydává po letech i Jiří Nerad, jeden ze slovenských studentů: "... jako uherský Slovák budil jsem značný zájem u profesorů, vyptávali se mne na slovenské poměry i na mé osobní, projevuující vřelé sympatie k utiskovaným Slovákům ... nejintimnější styky měl jsem s profesorem Jindřichem Vančurou ... mluvili jsme hlavně o věcech slovenských a slovanských, o literatuře a dějinách, slyšel jsem mnoho povzbudivého a nového"(47).

V našem regionu se vyvíjelo slovakofilské hnutí podobně jako v jiných českých městech. Bylo záležitostí příslušníků inteligence, tj. učitelů, lékařů, advokátů, novinářů a dalších kulturních pracovníků(48). Organizační základnu dostalo slovakofilství až vytvořením Československé jednoty v Praze, jež se ustavila 7. května 1896. Základním úkolem tohoto spolku, který se měl čile k životu, bylo kvalitativní zvýšení a rozšíření československých vztahů ve sféře kulturní, hospodářské i politické. Činnost Československé jednoty se zaměřovala zpočátku zejména jak na výchovu středoškolské a vysokoškolské mládeže na českých školách, tak i na výchovu učňovské mládeže ze Slovenska, dále pak na výměnu knih a časopisů. Významné bylo i organizování přednášek o Slovensku a jeho obyvatelích. V některých městech byly záhy vytvořeny místní odbočky spolku, avšak kde tomu tak nebylo, tam navazovala Československá jednota úzké kontakty s jinými spolky, které jí pomáhaly v její činnosti. V Hradci Králové je známá např. spolupráce Československé jednoty s Pokrokovým klubem, jež přinesla dobré výsledky(49)

Česko - slovenská vzájemnost dosáhla značného rozmachu zejména po tragických událostech v Černové(50), jejichž ohlas byl doslova světový. V českých zemích vyvolaly obrovské rozhořčení, které vyústilo v masové hnutí solidarity ve prospěch utiskovaných Slováků(51). V řadě míst se konaly stovky schůzí a podpůrných akcí, které pro černovské sirotky vynesly přes 70 000 korun(52).

Pamětní knihy města Hradce Králové zaznamenávají také několik podpůrných akcí ve prospěch černovských sirotek. Tak třeba 15. prosince 1907 byl v hostinci U Malců uspořádán slovenský večírek, na němž promluvil o kulturních potřebách Slováků

"moravský Slovák" Šeda. Poté byla sehraána divadelní hra Bílí ptáci a čistý výnos byl zaslán do Černové(53). Téhož dne uspořádala Živnostenská čtenářská beseda v Kuklenách podobnou akci, na níž hovořil o poměrech na Slovensku ing. Polák. Dobrovolná sbírka vynesla 40 korun(54). Dne 27. prosince 1907 byl uspořádán ještě koncert ruských umělců, také ve prospěch černovských dětí. Avšak návštěva byla malá, a tím i výtěžek koncertu. Bylo totiž těsně po svátcích a navíc se v Hradci Králové konalo současně ještě jiné, lákavější představení (55). Ve výřtu podobných akcí bychom mohli pokračovat.

Po roce 1909, kdy byli v Hradci Králové i žáci kuklenské hospodářské školy, byla pociťována stále naléhavější potřeba organizování osvětové činnosti, vzdělávání v národním duchu a utvrzování národního povědomí. Proto na podzim roku 1910 vzniká v Hradci Králové kroužek přátel Slováků, jehož duchovním otcem byl slovakofil, profesor reálky Dominik Filip. Byl organizován jako kroužek, nikoliv jako spolek, takže členové neplatili žádné příspěvky. Ty by platilo - jak upozorňuje Dominik Filip - jen několik jednotlivců, a proto je lepší zorganizovat jednou ročně veřejnou korunovou sbírku(56).

Spolek Beseda poskytl Kroužku přátel Slováků své místnosti, kde se jeho členové scházeli na schůzkách, a kde také pořádali různé společenské akce. Hned na počátku jejich činnosti stojí knižní akce pro Slováky vyhlášená v místním tisku. Sběr knih, zejména odložených čítanek prováděli studenti reálky po celém městě. Řadu knih věnoval také knihkupec Piša, méně již další knihkupci(57).

Další významnou akcí bylo uspořádání přednášky o Slovensku dne 27. listopadu 1910, o níž píše městský kronikář, že byla "... navštívena velmi pěkně. V zastoupení městské rady zahájil ji dr. Batěk, načež přednášející /redaktor Anton Štefánek/ podal výstižný obraz dnešních kulturních hospodářských i politických poměrů na uherském Slovensku upozorniv na důležitost této veliké větve našeho národa pro naše snahy v Čechách i na Moravě"(58). Dodejme jen, že se přednášky zúčastnil i ing. Josef Rotnagl, předseda Československé jednoty v Praze.

Na počátku roku 1911 uspořádal Kroužek přátel Slováků vel-

kou akci ve spolupráci s dr. Pavlem Blahou. Ten přivezl z Uherské Skalice řadu výrobků lidové výroby a skalické ochotníky, kteří zde mnoho věcí zakoupili - téměř za 2 000 korun. Divadelní představení byla neméně úspěšná, protože po oba dny /29. a 30. ledna/ bylo vyprodáno a čistý výtěžek činil na 1 300 korun(59).

Tato akce, právě tak jako další, organizované Kroužkem přátel Slováků, přispívaly k vzájemnému poznání a sblížení obou našich národů, podporovaly slibný rozvoj slovenského národního hnutí.

Významnou činností Kroužku přátel Slováků byla péče o slovenské studenty formou různých podpor. V rukou pokladníka se ročně soustřeďovalo asi 2 400 příspěvků společenských organizací(60). Z mnoha uveďme alespoň konkrétní příklad Michala Cádry, který do Hradce Králové přišel na základě spolupráce pražské Československé jednoty a královéhradeckého Pokrokového klubu. Jeho studia na obchodní akademii /1912-1915/ platil z větší části právě Kroužek přátel Slováků(61).

Bezesporu nejvýznamnější akcí přátel Slováků v Hradci Králové bylo založení časopisu Půčky(62). Nebylo to vlastně založení, ale přenesení. Tento studentský časopis založil v Kežmaruku Matej Jančo, a po vyloučení z maďarských škol jej přenesl do Hradce Králové. Nebylo to již tajné, hektografované vydání, ale řádně vydávaný studentský měsíčník, o který se staral tiskař, slovakofil Jaroslav Oma. V Hradci Králové tedy byl vydáván slovenský časopis, od října 1913 do června 1914 vyšlo devět čísel(63). Jeho obsahem byly jak politické články s ostrým protimaďarským tónem(64), tak i poučné články(65), jejichž úkolem bylo vzdělávat čtenáře a utvrzovat jeho národní povědomí. Ve Zprávách pak časopis poskytoval cenné informace o společenském životě v Čechách i na Slovensku.

O slovenských studentech a jejich životě v Hradci Králové čteme hned v prvním čísle Půček: "... slovenská kolonizácia v Hradci, v tomto historicky velavýznamnom meste čím dial tým väčších rozmerov nabýva hlavne neocentelnou podporou Kroužku přátel Slováků, ktorý sa stará o nás i hmotne i duševne. Za jeho otcovskú starosť musíme mu byť povďační nielen my, ktorí sa bezprostredne zúčastňujeme jeho dobrodinskosti, ale aj celý

slovenský národ, ktorému odchová ... verných pracovníkov ... cítíme sa tu výborne, ešte lepšie ako doma. Len nám je ľúto, že ostatní naši vrstovníci upejú ešte v duševnej nevoľi, že nedostanú sa ku pravému prameňu vzdelanosti, že im je znemožnené odrať na sladkých prsiach slovanskej kultúry".(66)

Neuplynul ani rok od napsání těchto slov a vypukla první světová imperialistická válka, která přerušila slibný vývoj slovakofilského hnutí v Hradci Králové a jinde, ale také vše- možné utiskování Slováků. Politický vývoj světa během této války, zejména vítězství Velké říjnové socialistické revoluce v Rusku, umožnil Slovákům, aby se stali samostatným národem a mohli žít v novém politickém útvaru po boku svých českých sousedů bez národnostního utlačování.

Závěrem je třeba říci, že město Hradec Králové se svým uplatňováním myšlenky slovanské vzájemnosti stalo předním mezi ostatními venkovskými českými městy, že mu atribut "eldorado Slováků" právem náleží. Vždyť během třiceti let zde studovalo více než 50 slovenských studentů na středních školách a na zimní hospodářské škole v Kuklenách, přičemž výčet učňovské mládeže je zatím nemožný. Exitoval zde velice aktivní kroužek přátel Slováků a byl zde vydáván i slovenský časopis. Kdyby podobným způsobem pomáhala Slovákům i ostatní města, nebyl by jistě maďarský útlak pociťován tak tíživě.

POZNÁMKY

1. Slovenská čítanka. Praha 1909, str. 306. K vývoji slovenského školství sry. zejména studii Františka Bokese, Slovenské školstvo a česko - slovenská vzájomnosť v rokoch 1848 - 1918. O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov. Bratislava 1956, str. 204 - 217.
2. Československá vlastivěda II. Dějiny. Svazek 2. Praha 1969, str. 295.
3. Tamtéž, str. 297.
4. Slovenská čítanka, str. 306.
5. Československá vlastivěda II. Dějiny. Svazek 2, str. 309.
6. Jozef Jablonický, Príspevok k česko-slovenským vzťahom od konce 19. storočia do roku 1914. Historické štúdie IV. Bratislava 1958, str. 26.
7. Tamtéž, str. 27.
8. O něm viz velkou monografií Štefana Janšáka, Život dr. Pavla Blahu I - II. Trnava 1947.
9. František Bokes, Slovenské školstvo, str. 213.
10. Srv. Aleš Doubrava, Kapitoly z dějin města Hradce Králové. Zpravodaj MěstNV Hradec Králové 1970, str. 68-70 a Jindřich Francek, O přátelství Čechů a Bulharů. Nové Hradecko 17, 1975, č. 34. str. 5.
11. Srv. Jindřich Francek, Dva slovenští básníci v Hradci Králové /J.M.Hurban a L.Štúr/. Nové Hradecko 18, 1976, č.30, str.5.
12. Dějiny ústavu popisuje Rudolf Říčan v knížce Památník k 50. výročí založení Lutherova ústavu, nyní Husova domu v Hradci Králové. Hradec Králové 1933.
13. Tamtéž, str. 13.
14. Tamtéž, str. 52-60.
15. Rudolf Říčan, dopis ze dne 15.10.1974 - soukromý archiv autora. Písemnosti Lutherova ústavu nejsou vedeny v centrální evidenci jednotného archivního fondu na archivní správě ministerstva vnitra a nevědí o nich ani příslušné církevní úřady.
16. Rudolf Říčan, Památník, str. 79.
17. Tamtéž.
18. Tamtéž.
19. Tamtéž, str. 79-80.

20. Jmenoval se Peter Bulla.
21. Rudolf Řičan, Památník, str. 80.
22. Okresní archiv Hradec Králové /dále jen OA HK/, fond Gymnázium v Hradci Králové, Hlavní katalogy 1884-1914, knihy č. 55-84.
23. OA HK. fond Reálka v Hradci Králové, třídní katalogy 1884 - 1914, knihy 25 - 54.
24. František Bokes, Slovenské školstvo, str. 210.
25. Matej Jančo prišiel do Hradce Králové po vyloučení z maďarských škol, avšak i v Čechách jej pronásledovala maďarská justice. Byl obviněn z podněcování k národnostní nenávisti a vyzývání k urážce císaře v tisku. Dne 24. ledna 1914 byl v Hradci Králové četníky zatčen a později dopraven ke košickému soudu.
26. OA HK, fond Vyšší hospodářská škola Jiřího Purkyně, v Hradci Králové, hlavní katalogy 1895 - 1914, knihy č. 21-217.
27. OA HK, fond Dívčí gymnázium v Hradci Králové, třídní katalogy 1907-1914, knihy č. 8-60. Pro zajímavost uvádím maturitní otázky Rigellové z českého jazyka: Patery knihy plodů básnických /A. Sladkovič/. Spisovatelé čeští na Slovensku narození /Kollár, Šafařík, Vlček/. Slovenská látka v literatuře české /Němcová, Hálek, Heyduk, Pokorný, Kálal/. Rozvoj spisovného jazyka slovenského. Současné ženské spisovatelky slovenské. Otázky z dějepisu měla tyto: Roku 1848 v Uhraách. O správě politické v naší říši, v Zalitaveku zvláště.
28. První roční zimní hospodářské školy v Kuklenách byl slavnostně zahájen 30. listopadu 1884. Školu mohli navštěvovat žáci, kteří ukončili obecnou nebo měšťanskou školu a bylo jim alespoň čtrnáct let, což se ovšem někdy nedodržovalo. Vyučovalo se po dva roky, pouze v zimních měsících, odtud název školy. Školní rok začínal pravidelně v listopadu a končil v březnu následujícího roku. Úkolem této školy bylo, aby si děti upevnily a doplnily základní vědomosti nabyté v obecné škole, a aby získaly v co nejkratší době odborné vzdělání pro jejich další práci v zemědělství. Proto se vyučovaly jednak předměty všeobecné /náboženství, čeština, krasopis, počty, měřictví, kreslení, přírodopis, fyzika, chemie,

- biologie/ a odborné, v nichž bylo těžiště studia /pěstování hospodářských rostlin, chov zvířectva, zoologie, podkovářství, správa a účetnictví, právo, pleťářství, strojnictví, kolářství a sedlářství/. K dějinám školy srv. Almanach zemědělských rostlin, chov zvířectva, zoologie, podkovářství, kolářství a sedlářství/. K dějinám školy srv. Almanach zemědělských škol v Kuklenách 1884 - 1934. Hradec Králové 1934.
29. Srv. Almanach zemědělských škol, str. 45; článek Praktická vzájemnost československá. Osvěta lidu 1909, č. 119, str.7, Štefan Janšák, c.d., str. 211.
 30. Štefan Janšák, c.d., str. 211 - 212.
 31. Tamtéž, str. 212.
 32. Tamtéž, str. 214.
 33. Tamtéž, str. 214 - 215.
 34. OA HK, Pamětní knihy města Hradce Králové /dále zkracuji PKHK/ 1910 - 1911, str. 41 - 43.
 35. O tom jasně svědčí tyto údaje:

v školním roce 1909 - 1910 začalo zde studovat 14 Slováků	
1910 - 1911	4
1911 - 1912	3
1912 - 1913	4
1913 - 1914	2
 36. Dominik Filip, Co znamená Hradec Králové pro československou vzájemnost. Královéhradecká ročenka I. 1912. Hradec Králové 1911, str. 78
 37. Štefan Janšák, c.d., str. 216
 38. Tamtéž, str. 221.
 39. Např. v Přelouči. Srv. Štefan Janšák c.k., str. 221.
 40. Tamtéž, str. 216-217.
 41. Výroční zpráva zimní hospodářské školy v Kuklenách za školní rok 1910 - 1911. Kukleny 1911, str. 11.
 42. Tamtéž.
 43. Výroční zpráva zimní hospodářské školy v Kuklenách za školní rok 1911 - 1912. Kukleny 1912, str. 12.
 44. Výroční zpráva zimní hospodářské školy v Kuklenách za školní rok 1912 - 1913. Kukleny 1913, str. 12.
 45. Jubilejní výroční zpráva zimní hospodářské školy v Kuklenách

- za školní rok 1913 - 1914. Kukleny 1914, str. 38.
46. J. M. Hurban, Cesta Slováka ku bratrům slovenským na Moravě a v Čechách. Žilina, Košice 1929, str. 129.
47. Památník gymnázia královéhradeckého. Hradec Králové 1927, str. 120.
48. Jozef Jablonický, c.d., str. 10.
49. OA HK, fond Pokrokový klub a česká strana pokroková, krajský sekretariát v Hradci Králové 1906 - 1911: korespondence s Československou jednotou v Praze, bez sign. K založení a hodnocení významu Československé jednoty v Praze srv. častěji citovanou práci Jozefa Jablonického a knížku Zdeňka Urbana, Problémy slovenského národního hnutí na konci 19. století. Praha, Univerzita Karlova 1972.
50. V Černové si obyvatelé postavili z vlastních prostředků kostel a k jeho vysvěcení odmítli přijmout kněze, kterého jim vnucovala maďarská církevní správa. Proti obrajcům kostela použili četníci dne 27.10.1907 zbraní a zabili 14 lidí.
51. Jozef Jablonický, c.d., str. 30-32
52. Tamtéž, str. 30.
53. OA HK, PKHK 1907 - 1908, str. 340.
54. Tamtéž, str. 345.
55. Tamtéž.
56. Dominik Filip, c.d., str. 77.
57. Tamtéž. Z dalších knihkopců uvádí Filip Tolmana a Melichara.
58. OA HK, PKHK 1910 - 1911, str. 307
59. Tamtéž, str. 25-26.
60. Dominik Filip, c.d., str. 7
61. OA HK, fond Pokrokový klub a česká strana pokroková, dopis Československé jednoty v Praze ze dne 6.9.1911, jímž žádá Pokrokový klub na základě úmluvy z Luhačovic o pomoc při umístění slovenského studenta Michala Cádry na královéhradecké obchodní akademii. Dalším dopisem, ze dne 13.9.1911 pak Československá jednota informuje Pokrokový klub o svém příspěvku na Michala Cádru a dodává, že Kroužek přátel Slováků bude na jeho studium přispívat částkou 200 korun ročně. -

62. OA HK, knihovna, sign. I - 948.
63. Srv. poznámku 25. Po mnoha letech věnoval Mateji Jančovi a Púčkám vzpomínku Andrej Plávka v půvabné knize Smádný milenec. Bratislava 1971, str. 390.
64. Např. v prvním článku prvního čísla na první straně čteme: "... za cieľ sme si vytkli šířiť slovenské národné povedomie medzi slovenskými studentami na maďarských školách. Chceli sme vyburcovať z hlbokého spánku svojich bratrou, chceli sme na pravú cestu priviesť poblúďilých, ktorí si stali do šikov našich nepriateľov a pomáhajú nás dusiť, mordovať".
65. Jsou to např. články o pravěkém osídlení Slovenska, o vzniku písně Nad Tatrou se blýská, krátké životopisy Pavla Mudroně, Augusta Horislava Škultétyho, Sama Chalúpký, úvahy o poměru muže a ženy, o vlivu alkoholu na lidský organismus ap.
66. Púčky I. 1913, č.1, str. 8.

Do tohoto čísla Zpravodaje přispěli:

Aleš Doubrava, prom. his. - K MVČ, Hradec Králové

PhDr. Kateřina Smutná - SOA, Brno

PhDr. Jindřich Francek - SOA, Zámek

O B S A H :

Aleš Doubrava †

Sto let hradeckého muzea 5

Kateřina Smutná

Zvony okreseu Pardubice. Příspěvek k epigrafickému bádání
.....27

Jindřich Francek

Z dějin česko-slovenských vztahů na Královéhradecku
v letech 1884 - 191442

ZPRAVODAJ KMVČ. Vydává Krajské muzeum východních Čech se
sídlem v Hradci Králové.
Číslo 4., roč. VII připravil PhDr. Jiří Malina
Redaktor: PhDr. Jiří Malina
Grafická úprava: O. Šlégr
Náklad 300 výtisků - pouze pro interní potřebu
muzeí. Neprodejné.
Povoleno OK Vě KNV čj. 1514/Kult.
Tisk: Vě. tiskárny Trutno